

EESTI KEEL

Akadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri

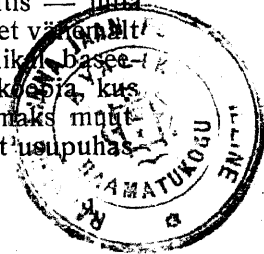
Toimetus:
Tartu, Maarjamõisa 44, tel. 12-56.

Talitus:
Tartu, Lutsu 10, tel. 10-48.

N. n. Turu käsikirja soomekeelsetest joontest.

1909. a. Turu toomkiriku arhiivist leitud eestikeelne käsi-
kiri, mis sisaldas (22 leheküljel) vaimulikke jutluse- ja palve-
talitusi ristimise, laulatuse ja matmise puhul, laskis kohe
aimata, et tema autoriks on keegi Eestis teeninud Soome
kirikuõpetaja Rootsi ajast. Selles näis enam-vähem kindel ole-
vat juba Jaakko Gummerus, kes leiu kohta esimese
teate avaldas (Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran pöytäkirjat
X). Keelelisest küljest ei võinud ta arusaadavalt järeldusi
teha, kuid põhjust oli küllalt juba tõsiasjas, et käsikiri Turu
arhiivist leiti ning m. s. rootsikeelsete pealkirjadega oli va-
rustatud. Hiljem avaldati Turu käsikiri tervelt Albert
Saareste ja A. R. Cederberg'i vanade tekstide kogus
„Valik eesti kirjakeele vanemaid mälestisi“ (lkd 16—29)
märkusega: „Nähtavasti on autor keegi Soomest Eestisse
ametisse tulnud kirikuõpetaja“. Käekirja põhjal otsustab
prof. Cederberg, et see huvitav tekst peaks juba XVII sajandi
esimeselt poolelt põlvnema, järjelikult umbes samalt ajalt kui
Mülleri ja Stahli ülitähtsad kirjalikud mälestusmärgid.

Ei ole tarvis Turu käsikirja kaua silmitseda, et märgata,
kuidas ta keeleliseltki Soome kirikuõpetaja sule jälgi
kannab. Muidugi mitte nõnda, et ta oleks otsekohe kellegi
Soome kirikuõpetaja oma tõlge või vaimusünnitis — juba
võrdlus Stahli „Hand- und Hausbuch'iga“ näitab, et varemalt
ristimis- ja laulatustalitused keeleliselt samal allikal baseerit-
rud —, kuid ometi näikse ta olevat mingi vaba koopia, kus
kooperija vähemalt keelt on enesele maitsepärasemaks muut-
nud. Teatavasti on niisuguseid koopiaid vähemalt üsnu palju.

tuse-ajast alates olnud vahest nii palju kui oli kirikuidki, sest väikese eesti keele tundmisega kirikuõpetajad olid ju sunnitud käsikirjalisi tõlkeid oma ametitalitustel tarvitama, ja vist oli ka mingi kirikukeele ühtlustamise tendents, vähemalt mis terminoloogiasse puutub, juba vanematest aegadest alates maksmas. Muidugi oli kõige tähtsam, et keel kohalikule rahvale hästi arusaadav oli, ja see nõudis vist peale põhja- ja lõunamurde tekstide ka vähe lahkuminevaid variante siin ja seal teiste murrete piirkonnas. Võime oletada, et kus kirikuõpetaja rahva keelemurde oli õppinud, püüdis ta seda ka enam-vähem tarvitada ja kui võimalik ka oma käsiraamatud parandatud kujul oma järeltulijale jätta. Kui me teame, et Viru piirkonnas ja laialt ka Harju rannas murret on kõneldud ja kõneldakse, mis on soome keelele väga lähedal, siis võime kergesti aru saada, et see murre võis ka sealsete kirikuõpetajate käsikirjalisis koopiais peegelduda. Ja see võib peegelduda ka Turu käsikirjas, olgu küll, et eeskätt tuleb arvestada lihtsalt kuskil puhtal eesti keele alal teeninud Soome kirikuõpetaja keeleoskamatusel või keele korrigeerimise tendentsi.

Vahest kõige silmatorkavamaks iseäralduseks Turu käsikirjas on lõpp-n-i kaugelt laiem tarvitamine kui muis eestikeelseis tekstides. Kohe alguses loeme (16,8¹:) meidi *Isandan Jefusen Christusen Issa, mina huuda findt abbi sen sinatzen sinu sulafen päle; (17,3:) sina ollet sen... usmata ilman era hukuttanut... ningt sen sofedan Bharao, keit tema wegfe faafs sen punaassen meren siddes erahuputtanut; (17,15:) vhen eigten ussun kafs põhjeda, ett lebbi sen sinatzen onjan vicsstousswan wedden teman siddes erahuppuka; (18,30:) sen suurten surman kannattanut; (19,3:) Sumalan nimen kafs; (20,24:) ... formus piddap kandman oman abbi elon teheg; (20,30:) sedda eb pidda vrikit inimiten erra lahuttaman; (21,11:)... vhen suurten unen langeda sen ininifen päälle; (21,16:) weh sen teman juuren; (22,7:) Mett naiset piddarvat oman miehen sana kuuleman, kut sen isandan, sest ett se mies on sen naisen pää, otzin ninda kut Christuf on se Böha ristfi kirkon pää, ning tämä on teman hitvon önnistegfia. Ja nõnda edasi, ilma et näiteid oleks vaja otsida. n-i püsimine ei ole küll järjekindel, kuid ka vastava aja soomekeelses kirjanduses ei olnud ta järjekindel ja jäeti sageli märkimata. Eriti huvitav on tähele panna, et n esineb nähtavasti peaaegu missuguses lausefoneetilises asendis tahes ja missuguses rühmas tahes, mõ-*

¹ Esimene number tähendab lehekülge, järgmine vastavat rida, kust näide on võetud või kust ta algab ülalmainitud tekstide kogus.

nikord isegi allatiivis, näit. (22,14:) meä Jumal jēn elon päällēn jäänud on. Muidugi ei võinud lõpp-*n* tol ajal eesti murretest veel täitsa kadunud olla (nagu seda m. s. Mülleri keel näitab), kuid ilmselt on Turu käsikirja autor püüdnud *n*-i üldistada soome keele (või vähemalt mingi soomalise murde) eeskujul.

Pronoomen 'ise' esineb soometaoliselt kujul *ihe* või *iḥ*, näit. (27,21:) jēdda tedhat jina ihe J̄s̄sand; (27,29:) ... ett mina iḥ iḥsand Jumal olen; (22,16:) jina iḥ; (29,11:) jē iḥsand peab ihe. Soome edela-murretes oli (ja on) lõppkadu kõnesolevas sõnas olemas ja vana soome ortograafia järgi oli *ts*-i märgiks *ḥ* (*iḥe*).

t astmevahelduse puudumist leiame veel praegugi eesti murretest (Kodavere lähema ümbruskonnaga), ja Mülleri ning Stahlil tuleb kao asemel tihti ette murdeomane (mitte teoretiseeritud) *d* (sõlles 'sees' j. t.). Turu käsikirjas leiduv *d*, *dd*, *dḥ* võib järjekult jaolt murretel ja kirjalikul traditsioonil põhjeneda, aga siin ja seal meie tekstis tuleb teda nähtavasti soome mõjuga seletada, näit. (22,31:) teḥe tedatte ning uḥsutte, ett teḥe abbi elo on Jumalan eddes õnnistutt (vrd. sm. *te tiedätte ja uskotte, että teidän avioliittonne on Jumalan edessä siunattu*); (28, 11:) mina tahan lahti tehdä teidi hauwat ...tahan teitt ...hauwa siddes̄t wālian tuodha n. tahan teit wiedhā jēn J̄s̄raēlin maan j̄s̄sē; (24,1:) olet teman furman siddes̄, meidi furma ninda waihettanutt (vrd. suom. 'vaihettanut!'), et eb jē meille woi mitte furia tehdä. Käsikirja autoril näikse järjekult tahtmist olevat *d* tarvitamist laiendada soome kirjakeele eeskujul, kus *d*-*d* ja *dḥ*-*d* tarvitati *t* nõrga vaste märgina.

Soome kombel võib 3. isiku possessiivsuffiks 'ennast' pronomenis ja mõnes adverbis ette tulla *ns*-kujul, näit. (20,10:) ett nemat piddawat hēndan̄s̄ kaḥwattama; (21,1:) Senperast ett N. ning N. itz hēndan̄s̄ jēn abbi elo j̄s̄sē tahtwat andada; (25,28:) Walmistakam hēndan̄s̄ juure hāle koaḥs̄; (27,4:) Se pääll mino s̄wdda hāndan̄s̄ halaḥtab; (25,33:) Temall olkut kytos n. auw̄ h̄p̄peinens̄; (21,29:) ... peab oma... ema iellens̄ jētman. Soome vastavad adverbid olid tolleaegses kirjakeeles iellens̄ (=jällens̄), peibinens̄, kaicfinens̄ jne. ja refleksiivpronomen *handāns* on rootsi keele eeskujul niisamasuguseis funktsioonides tarvitatud kui esitatud näiteiski (*nii-den pitä händäns kasvattaman* j. t.). Vaevalt võib kujutleda, et *ns* oleks niisugusel puhul kuskil eesti murdes kolmesaja-aasta eest säilinult esinenud.

Ei tarvitse imestada, et pikk *o*, *ö*, *e* on mõnikord dif-
tongid kujul kirjutatud; kui juba faas asemel näeme foas
(peaaegu alati, näit. 19,17: *Sina te foafs...*; 21,7: *Ruulcat*
ebdespäiti foafs Sumalan Jana jne.) ja mõnikord ka moa (näit.
18,12:) ... ninda fafs moa pääl, siis juba ka *uo*, *öü*, *ie*, olgugi
et ka soome ortograafia need diftongid oli harjunud sageli
lihtsalt *o*, *ö*, *e*-ga märkima. Siiski tuleb vist soome mõju näh-
tavale näit. ülalmainitud verbides *tuodha* ja *wiedhä* (28,12:
tahan ... wälitan tuodha u... teit wiedhä...), ja kui veel sõna
mies võiks koguduse keeletarvitusele vastata (näit. 26,33:
peab find igta miesš kartma), siis vist kuidagi mitte *miehen*,
miehet, *miehel* jne., missugune kuju on Turu käsikirjas päris
üldine, näit. (19,32:) *risti miehen palwet*; (20,8:) *te miehen*
ning naisen olet luonutt; (21,26:) *Teije miehet piddawat armašti*
teidi naiset; (22,1:) *Ninda piddawat foafs net miehet omat naiset*
armašti piddama.

Lõppvokaal on ju soomevärvilisis eesti murdeis säilinud,
et Turu käsikiri aga üldiselt kaovorme tarvitab, siis tundub
vokaali püsimine juhusliku soome mõjuna, näit. (24, 24:)
Ett temä on se esu n. se öuni; (28,4:) *Sina ininifen lapsi*;
(26,14:) *Se eigtea (sic!) risti usko*; (28,10:) *se oli üppris suuri*
hulcta rahwast. Otse soome partitsiip (ilma *t:t*,a, kuid ka
ilma lõppkaota) on (28,8:) *ninda kutt minull kästettu oli*.
Õige huvitav on vokaali kadumist tähele panna vormides nagu
(16,5:) *Wott se teht ('võta see täht')*; (26,30:) *Sinon juures*
eb mag muut kutt arm; (21,10:) *meije taham temalle õx abbi*
teha; (24,11:) *meije woirim õhida*. Edelamurdele põhjenevas
soome vanas kirjakeeles võime samasuguseid kaovormisid
näha, kuna nad eesti murretele minu teada võõrad on. —
Kontraheerimata adjektiiv, nagu ülalmainitud *õigtea* ('õige',
tuleb ette ka mujal, 27,7: *te eigtea sugtu*), on vist ainult seedi-
mata soome vorm.

Vokaalharmooniat on Turu käsikirjas kaunis
sagedasti märgata, näit. (24,14:) *wõmteffl Bæiffwäll* (mitu
puhku korduv kuju); (28,13:) *wiedhä*; (23,2:) *täytkät se mha*;
(19,18:) *hmmärdäitä*; (17,17:) *Wdaništ sündynvtt*. Jällegi on
võimalik, et niisugused vormid kuskilt keelealalt on pärit, kus
vokaalharmooniat veelgi leidub (nagu Läänemaal ja Viru
ning rannamurretes), kuid kaugelt tõenäolisem on, et siin
otsekohese soome keele mõjuga on tegu. Kujukas on eriti
vorm nagu (24,14:) *õlöfs* — 'üles', soome *ylös*.

Teise ja järgsilpide diftongid näeme Turu käsikirjas
sageli, näit. (28,23:) *wyneifen Bæiffuän ... sees*; (20,12:)

neil si non sulai fill. Niisugused kujud tuleb vist soome keele arvele panna, niisama kui imperfektid nagu (28,20:) *Costais temalle Jesus*; (27,20:) *Costaisin mina*; (28,7:) *Ning mina kuuluttaisin n. Propheteraisin, olgu küll, et soome kirja-keeles imperfekti diftong õieti ainult tüübis karkais, makais jne. üldine oli.*

Edasi äratub vormiõppe alal tähelepanu konditsio-
n a a l, mis küll vist üldiselt eestile omase ks-tunnusega esi-
neb, kuid tihtipeale tuleb ette ka soome taoline isi-moodus-
tus, näit. (24,13:) *ett mehe kas sen sinanet meidit wendat kas ölöstoussim*; (28,17:) *Issand, kujs fina syn olegit ollnut, jhs minon wenda eb olis mitte erra surnut (soome ei olisi kuollut)*; (28,25:) *je peab essaman ehk tema erra surnut olis.*

Pandagu tähele ka niisugust mitmuse genitiivi nagu (28,9:) *jalgfain päälle ning keelusõna mitn. 3. pöoret (24,30:) neille te sindt eiwät tunne (sm. eiwät tunne).*

Turu käsikirjas tuleb ka mõndagi enam-vähem selget leksikaalset fennismi ette. Nii loeme (17,11:) *onşax öllewodawax wedder* (sm. *ylivuotavaksi* — kuigi sõna tuttav on ka eesti murretes). Interjektsionaalselt tarvitatud 'vaata' on *kaşo, kaş* (23,6:) n. *kaşo, je oli feid juuta öle hää*; (27,24:) *Caş, mina taşan andadha teje fışe vş wain. Tea-tavasti on ta eestiski murdeomane, kuid vaevalt siinkohal mujalt kui soomest pärit. Sõna 'elu' on tarvitatud soome kombel infinitiivsel kujul (24,12:) elada fino Pöhan tahtmesen perast syn förblifos elamas (vrd. sm. tässä surullisessa elämässä), (28,24:) Mina olin je ylesstoussminen n. essama (vrd. sm. *minä olen ylönousemus ja elämä*). Vrd. ka (20,25:) *woişit ilma nuhteta elada ('ilma süüta', sm. nuhteetta, nuhteet-tomasti)*; (22,17:) ning fina piddat sen miehett wallan all olema ('mehe voli, mehe meelevalla', sm. *vallan alla*); (17,26:) *ett fina erramenett (,et sina ära lähed', sm. pois menet. Sõna 'pruut, mõrsja' on soomelisel kujul (23,15:) teman Morşiamest. Pandagu tähele ka 'pattu kahetsema' verbi vastet (26,8:) Minon pattut omat rafket... Ning kadun feigest şhdamest vrd. sm. *kadun kaikesta sydäimestä*). See verb näikse küll esinevat ka Mülleril ja Stahlil, aga sellest hoolimata ta võib põlvneda soome kirikukeelest.**

Süntaktilisest küljest äratub tähelepanu objekt lauses (22,20:) *fina olet kuulnut finon Maisten häälen (soomes *sinä olet kuullut vaimosi äänen*). Mülleril ja Stahlil (kui ka hilisemas keeles) võiks vist ainult osaobjekt arvesse tulla.*

Nagu juba eelolevaist näiteist selgub, on ortograafia enam-vähem samalaadiline kui vastava aja teisis eestikeelseis tooteis (jebda 'seda', ellada 'elada' jne.), aga kaugeltki mitte nii järjekindel kui saksa keele eeskujju oleks nõudnud. Ei olnud tol ajal ka soome kirjakeele ortograafia alamsaksa ja rootsi eeskujust täiesti vabanenud, nii et ühised jooned on ainult ühisest allikast pärit. Siiski näikse Turu käsikiri mõnes olulises kohas (ü märgi puudumises, h mittetarvitamises pika vokaali märgina j. t.) vist rohkem selleaegse soome kirjakeeletraditsioonile põhjenevat. Kahekordse konsonandi tarvitamine niisugusel puhul kui (näit. 20,22:) *Mehe palumme;* (29,8:) *mehe fe elumme n. peralle jäänut olemme ei ole aga* vist sugugi ortograafiline iseäraldus, vaid vastas nähtavasti ka (nagu soome keeleski) autori hääldamisele.

Turu käsikirja üksikasjalik ja täpne võrdlemine Stahl'i „Hand- und Hausbuch'i“ vastavate kohtadega on muidugi enne lõplikke järeldusi tingimata tarvilik¹. Kuid mis on Stahl'i raamat — nagu eel tähendasime — muud kui trükitud kogu neist varem valmistatud käsikirjadest, mille olemasolust ka kõnesolev Turu leid on paljutähendavaks tõenduseks.. Stahl võis neid ühtlustada ja parandada — kahjuks aga keeleliselt sagedasti ka halvendada —, kuid ikkagi on tema materjal mitmesugusest allikast kokku voolanud, nagu seda m. s. Villem Reiman (VhGEG VI, lk. XLVIII ja järg.) on vastuvaidlematult näidanud. Kas Turu käsikirja autor on Stahl'i raamatut kasutanud (seda omalt poolt „parandada“ katsudes) või on käsikiri enne raamatu ilmumist kirjutatud, seda on vähemalt siinkohal võimatu otsustada. Üks on igatahes kindel: töö osutub ka keelelisel vaatlusel Soome kirikuõpetaja tööks, ja see ongi see õpetus, mida eesti kirjakeele uurijatele eelolevate ridadega on tahetud meelde tuletada. Sest ega Turu käsikirja autor ainult üksik- ja juhuslik nähtus pole — umbes 120 Soome õpetajat on Eesti kirikut lühemat või kauemat aega teeninud, ja neist mitmed nimelt juba enne Mülleri ja Stahl'i ajajärku. Eesti keele õppimine neile on muidugi võrratumalt kergem olnud kui võrrsilt tulnud saksa või rootsi soost õpetajaile, ja nende mõju eesti kirikukeele arendamisel peaks a priori arvesse võetama, ja mitte ainult esimesi kirjalikke katseid, vaid ka piibli tõlkeid uurides. Vastav soomekeelne kirjandus pakub tänulikku võrdlusmaterjali, ehk küll seal jällegi eesti keele mõju

¹ Sedapuhku puudub mul võimalus selleks, kuna see ettekan-
de-taoline tuleb ruttu, pakiliste tööde vaheajal ja koduste abinõudega
valmistada.

tuleb vist mõnikord arvestada. Kui Soome kirikuõpetaja ja keeleteadur G. R e n v a l l oma sõnaraamatu (ilm. 1826) fra-seoloogias ütleb: *murtaa estiksi'*ad formam linguae estonicæ¹ innica vocabula torquet', siis on see omast kohast karakteristlik näide, mis nähtavasti Eestis teeninud Soome kirikuõpetajate keelt iseloomustab.

Aga kes oli see kirikuõpetaja, kes eestikeelses Turu käsi-kirjas soome keelt seda viisi „murrab“? Esialgul peame lep-pima ainult vastusega: üks neist vähestest, kelle tegevusest väga õnnelik juhus on midagi konkreetset järelilmale jätnud. Loodame, et mingi teine õnnelik juhus või ka ajaloolised ja võrdlevad keelelised detail-uurimused tema isiku ükskord kindlaks teevad.

Lauri Kettunen.

Mõnedest alamsaksa ja rootsi laenudest.

jung.

Kirjandus *jung* 1. 'Brunnenschwengel', 2. 'Holzeimer' kohta on õigegi laialdane. Vasmer EK I 11 on pida-nud seda balti (leedu) laenuks <*jungas* 'jugum'. Sa a -reste ja Wiget on peatunud arvamise juures, et sõna on laenatud skandinaavia keelist, lahku minnes ainult selles, missugusest skandinaavia keelest või murdest just on sündinud laenamine. Sa a -reste niihästi EK I 15 kui Leks. vah. I 194 ja 242 arvab *jung*-rühma hiliseks laenuks rootsi keelest. Hiiu *juŋo* g. *juŋni* tähendusvarjund 'Holz-eimer, Brunneneimer' oleks eesti enese edasiareng pars pro toto. Wiget SbGEG 1927, 240 eitab laenuvõimalust rootsist, kuna seal sõna olevat õige haruldane ning esinevat vaid taanipärasel Skånes ja Ojamaal. Laenuandjaks tulevat arvata taani keelt, kus asjaomasel vastel olevat mõlemad tähendusvarjundid 'Wassereimer' ja 'Brunnen-schwengel'.

Mõlemale viimaksmainitud uurijale on jäänud aga kahe silma vahele eesti-rootsi — tõeline laenuallikas. Freu-

¹ Prof. A. R. Cederberg teatab, et ta Rootsi arhiividest on leidnud hulga Eesti soomlasest õpetajaid peale nende, mis Paucker'i tuntud teoses „Estland Geistlichkeit“ on nimetatud. Teatavasti olid Soome kirikuõpetajad 17. aastasajal ja hiljemgi peaaegu ainult Soome rahvusest, kes ka koduses elus soome keelt tarvitasid.

denth al-Vendell Ordb. ö. estl.-sv. dial. leidub *brunsiung* pl. *-iungar* 'Lång stång, som är fastgjord vid brunns-svängeln och i hvars nedre ände brunshinken hänger vanl. å en järnkrok'; Vendell Ordb. ö. östsv. dial. *brunsiung* 'Brünnsstång, fastgjord vid svängeln'. Sõna on registreeritud Vormsist, Noarootsist ja Vihterpalust. Noa Einbis *lung* pl. *lungar* tähendab 'kaevu kook ja ämber, kui nad on alati ühenduses'. Nagu näha eeltoodud näiteist, eesti-rootsi *lung*-iga tähistatakse kaevu kooku ja ämbrit tervikuna. Siit on siis eesti keeles olnud eriarenevusi kahes suunas. Eesti *jung*'i laenamise poolt eesti-rootsist kõneleb ka sõna leving. Vt. Saareste Leks. vah. I 195.

Lõpuks on huvitav märkida, et ühe Ris Vihterpalust põlvneva teate järgi seal *brunnsjung* tähendavat just 'brunshinken', kaevuämber, seega omaette hiieestiga paralleelne edasiareng.

teen.

Wiedemann'i Wb-is leiduva sõna *tēn* gen. *tēne*, *naelas-t*. 'Eisenstange, woraus Nägel geschmiedet werden', *tanu-tened* (*Hup.*) 'Spitzen an der Haube' Tunkelo Virittäjäs 1920, lk. 104 on osutanud rootsi laensõnaks <rootsi *tēn* 'puikko, pii, kara'. Häälikulisi takistusi ei ole selleks ühenduseks ja ka mõistelised küljed on õigegi ühtivad. Pealegi käesolev sõnatüvi on üldine skandinaavia keelis: Hellqvist Sv. Etym. Ordb. vanarootsi *tēn* 'slända, stekspett, smal stång (av metall)'; isl. *teinn* 'käpp, stekspett, telning (t. ex. i *mistilteinn*)'; norra *tein* 'liten stång, telning' jne. Ometi ei saa eesti *teen*-sõna pidada rootsi laenuks mõnede asjaolude pärast ja laenuandjaks tuleks arvata teist germani keelt — alamsaksa keelt. Rootsi keelest laenamise vastu kõneleb enne kõike sõna geograafiline esinemine, sest Hupel'i järgi *tanno tene* on lõunaeestiline. Teiseks *teen* ei ole häälikuliselt vastuvõetav eesti keelt kõige enam mõjustanud rootsi murrete, s. o. eesti-rootsi (resp. ida-rootsi) seisukohalt. Häälikuseaduslikult riigi-rootsi *ten* vaste eesti-rootsis on diftongiline: Freudenthal-Vendell Ordb. ö. estl.-sv. dial. *tain*, pl. *tainar*; Danell Nucköm. 151 *tajn* 'ten, järnstång (t. ex. i slipsten)'.

Alamsaksast laenamise poolt kõneleb peale muu täpsam tähenduslik vastavuski: Schiller-Lübben Mittelniederd. Wb. *tên, tein, teen* 'Zein (Gerte), Metallstab (Barren)', *nagel-teen* 'eine Stange Eisen, etwa eines Daumes dick, woraus die Schmiede Nagel schmieden'.

teljed.

Ojansuu oma kirjutiste kogus SKTT I, lk. 181 peab soome *tellit* 'kangaspuut' eeskujuks olnud eesti *tell* pl. *tellid* 'der deutsche Webstuhl' omakorda laenuks eesti-rootsist: *stæller* 'väfstol'. Eesti-rootsist sõna olevat laenatud lättigi *stelles* kujul.

Selle Ojansuu väite vastu kõneleb enne kõike sõna levimisala, mis võtab oma alla kogu Eesti, kuna eesti-rootsi laensõnad piirduvad enamikus Loode-Eestiga. *Teljed* tuntakse AES-i murdekogude ja allakirjutanu märkmete järgi järgmistes kihelkondades: Vai Utria *telai* pl. nom. *teljed*; Iis Tudulinna *teljed*; Koe *telg* g. *tellë - kaḡastellëd*; Juu *tellid - tellibud*; Ris Vilivalla *telg* g. *tellë - kaḡatellëd*; Pihkuri *teljed* (van. sõna *kaḡasjalad*); JämMäebe *tel* g. *telli - kaḡä tellid*; Tor *telg* pl. g. *tellede*; Hää *tellëd* g. *tellede*; Hll *telg* g. *tellë - kaḡatellëd*; KJn *telg* g. *tellë - kaḡga telg*; PItRaasna *tellëd* pl. g. *telgede*; HelJögeveste *tellet* pl. g. *telletti*; Trm *kaḡasteljed* (van. *kaḡasjalad*); TMr Vasula *telled* pl. g. *tellette*; Puh Pori *telle* pl. g. *tellette*; Krl *telli* pl. g. *telli*.

Ka esimese silbi vokalism ei luba eesti sõna ühendada rootsi omaga. Nagu näha Freudenthal-Vendell Ordb. ö. estl.-sv. dial. *stæller* 'väfstol', *vävastæll* id. eesti-rootsi vastes on *ä*, mis kuidagi ei saa eesti keeles anda e-d. Eesti-rootsist saadud sõna kuuluks **täl*. Häälikuliselt otsene vaste leidub aga keskalamsaksas. Vrd. Schiller-Lübben Mittelniederd. Wb. *stelle, stel* 'Gestell, z. B. des Wagens, bes. Webergestell'. Läti *stelles* põlvnevuse keskalamsaksast on näidanud Sehwers oma väitekirjas Die deutsch. Lehrw. im Lett., lk. 55 j. m. ning hiljem on sellest arvamist pidanud kinni Mülenbachs-Endzelins Latviešu valodas vārdnīca. Keskalamsaksa laenu-

sid on ka rootsi *stáll* (resp. eesti-rootsi *stæll*) ja taani *stel*. Vt. Hellqvist Sv. etym. ordb.

Konsonantismilt otseseid keskalamsaksa vasteid on vaid Jäm *tel'*; Hel *tëllet*; TMr *telled*; Puh *telle*; Krl *telli'*. Muis kihelkonnis esinevad *-li*-lised vormid on tekkinud (*vanhri*)-*tela* eeskujul. Huvitav on veel märkida, et vastavalt muile pluraalsetele 'Webstuhl' nimetustele: *kaņasjalab*, *kaņas-pūd* jne. *teljēdki* esinevad harilikult plurale tantum'ina. Arvatavasti eesti keele mõjul on ka eesti-rootsis pluraal tavalisem.

troi.

Grünthal-Ridala EKirj. V, lk. 28 peab Sörves kantud mingisuguse kuue *troj* nimetust „kahtlemata rootsi-keele *tröja*“ sõnast põlvnevaks.

Wiedemann Wb. tunneb ainult *troi-jakk g. jaku* (P = Pärnumaa) 'geschlossen, über den Kopf zu ziehende Jacke'. AES-i murdekogudes on Jäm-st samuti *trojijõk* 'vanasti isaste riie'. Peale Saaremaa on sõna esinemine prof. Saareste poolt konstateeritud veel Khn-st: *troj* 'valge, siniste kirjadega, villane, käistega meesterahva kamsun (meremeestel, iseär. kihnlattel)'. HMD-s *troj*-l on teine tähendusvarjund: 'vana rõivas'; Hää. *troj* 'halvast jämedast riidest rõivas; halb jäme riie'.

Esimese silbi vokalism ei luba eesti *troi*-d kuidagi ühendada ei riigirootsi *tröja* ega eesti-rootsi *traj*-ga. Selle vastu täiesti häälikuseaduslik eeskuju on keskalamsaksas: Schiller-Lübben Mittelniederd. Wb. *troie* 'Jacke, Wamms'.

Keskalamsaksa paralleelvormist *tröye* on saanud aluse taani *trøie* ja rootsi *tröja*. Vt. Hellqvist Sv. etym. ordb., kus ka lähemalt sõna etümoloogiast ja eseme enese levimisest Põhjamaadesse.

Sõnaraamatuis ei ole registreeritud käsitletavat sõna eesti-rootsi murdeis, kuid allakirjutana poolt on siiski Noa-st pandud kirja riigi-rootsi otsene häälikuseaduslik vaste *traj* 'vana naru, mis võetakse ümber väljas loomi talitades'. Viimane sõna nähtavasti on olnud ka eespooltoodud HMD eesti *troj* tähenduse muutuse põhjustajaks.

Omaette esineb Rõi rootsi *troj* ja *trojklæ* 'jame riie, koti-riie, linane või takune riie' — *foṭet som troj* 'halb nagu troi', mis on laenunud keskalamsaksast eraldi muist rootsi murdeist.

undruk.

Ojansuu SKTT I, lk. 201 tuletab eesti *undrek*, *undruk*, *undrik*, *untruk*, *ündrik* jne. jne. 'wollener Unterrock' eesti-rootsi sõnast *ünderoch*, *-ar* 'kvinnoonderkjol (af hvitt vadmal)'. Seda Ojansuu arvamist poolustab Saareste EK I 19 ja Leks. vah. I 166. Mõlemad uurijad peavad veel siiakuuluvaks samatähenduslikku saartel ja loodemandril esinevat *ümbrik* g. *ümbriku* (*ümmerik*). Viimane sõna oleks rahvaetümoloogiline moonutis eelmisest. Saarestel on *ümbriku* kohta teinegi oletus, nimelt võiks sõna vägagi hästi olla spontaanne eesti oma kujundis.

Undruku laenamist eesti-rootsist vastustab enne kõike jällegi see asjaolu, et tavalisel eesti-rootsi laenude alal seda sõna sugugi ei tunta, välja arvatud juhud rahvalauludes: *Undruku tüdrukud omalt maalt* (EVR 29, 45 (30) <HMD või Ris). Nagu osutab kaart eespoolmainitud Saareste teoses, lk. 165, on *undruku* ala peamiselt Võ, Se, Ta, Vi ja harva Alutaguse. Kaardile lisatagu Lutsi: *tütrekkene, sä suulle illož ündrikkukkene ka'*; *tõ(ä)le aйна... hüä lnoza ündrikku* (AES, MT 22, 8). — Sõna geograafia kõneleb järjelikult laenamisest alam- või ülemsaksast.

Häälikulised kriteeriumid ei aita meid seekord lahendada küsimust eesti keele seisukohalt, sest väga mitmesugused *undrukku* kujud võivad olla pärit nii eesti-rootsist kui mõnest muust germani keelest. Vrd. saksa *Unterrock*, keskülems. *underroc*, keskalams. *underrok*, riigi-rootsi *underrok*, holl. *onderrok* jne. Aidata saab aga eesti-rootsi oma häälikuseadustega. Riigirõotsi *ö*-le vastab eesti rootsis *o* (või murdeti ka *u*) = *u*. Vt. Danell Nuckömälet I 115 *lock* 'lock', *klök* 'klocka', *rowk* 'spinnrock' jne. jne. Kuna eesti *undruk*-sõnaski on *u* teises silbis *k* ees, siis näib tagasiviimine eesti-rootsile olevat igapidi võimalik. Tegelikult on see aga võimatu, sest kogu *rock* 'kuuh' rühm

on eesti-rootsis ootusvastaselt *o*-line: Freudenthal-Vendell Ordb. ö. est.-sv. dial. *rokk* 'Rock, synnerligast som kvinnoplagg', *paltrokk* 'Paletot' ja — *ünderokk*. (Viimane sõna sõnaraamatus on registreeritud ainult Noa-st, kuid see on tuntud ka Rõi-s kujul *önderok* 'aluskuub'). Eesti-rootsi *o* on omane hilisemaile saksa või eesti laenu-tele, näit. *kokk* 'kokk' *rok* 'loomade jahujook', *mok* 'huul', *fok* '(purje)vokk' jne. Loomulikult peab siis arvama, et ka *rock*-rühm on laensõnu. Ühiseks laenajaks nii eestile kui eesti-rootsile on olnud saksa keel, arvatavasti alam-saksa. Viimase keele poolt kõneleb peale muu see tõsiasi, et eesti keeles *undruk* on olnud kodunenud juba siis, kui siinsete sakslaste kõnekeeleks oli veel „platt“, sest muidu ei oleks lutslased saanud sõna kaasa viia oma praegu-sele alale.

Eestist *ümrík* on tunginud Ristigi rootslaste keelde, millest on kirjutanud juba Saxén Finska lánord i östsv. dial., lk. 34.

Paul Ariste.

Nomen agentis passiivses konstrukt-sioonis.¹

Nomen agentiseks, L. Kettunen'i poolt agent-adverbi-aaliks ehk lihtsalt agendiks nimetatavat tehtaviku tegijat väljendatakse meil praegu viielt:

1) Genitiivselt (ühes *-tav* ja *-tud* partitsiibiga ning *-ta* ja *-tes* infinitiiviga). Auru aetavad laevad (Masing). Kirves on meie küla sepa taotud. Kartulid on külma võetud. See pole minu teha. Jäägu see sinu otsustada. Ta tegi seda minu nähes. Lapse magades ema ketras. Lapse nuttes ei saa ema töötada.

2) Elatiivselt. Jonn on Jumalast loodud. Meest tõmmati kui vedrust. Mees seisis nagu piksest rabatud ühel kohal (Tuglas). Vetest viidi vana veskiloks (Visnapuu). Tummast ahastusest kantud (Visnapuu). Pilgata ei lase ma end kellestki ega kunagi (Adson). Kardeti, et kalmud rüvetatakse pillerkaarist (Pvl.). Prof. dr. Koniku rinnakuju,

¹ Ettepanek lühemalt esitatud EK 1928, lkd 144—5. Vrd. ka EK 1929, lkd. 122—3. Esitatud seisukohti pole EK toimetus omaks võtnud.

modelleeritud J. Koordist ja tema enda töökojas valatud (Pvl.). Siis lasti pulmalistest üks pauk (J. Liiv). Hunt kõigist põlat, kõigist tagaaet (J. Jaik). Teada ei kohta, kuhu küll sattus, huntidest aetud voodesse mattus ehetest ilusam kuninga kuld (J. Lõo). Asuursed niidud, nurmenukkudest säravaiks tiputat (Under). Esmakord võrgutat ühiskondliku kevade hoovast (E. Hiir). Korraga laul ukse lingist (J. Schütz). Nind fahme waiwast tüpsetut (J. Salemann).

3) Ablatiivselt: Kontraht on ütelt naisterahvalt tettu (Jõgever, Eesti keele gr.). Maaõnn on vaenlastelt kavalasti maalt ära viidud (A. Tassa). Ilmutustes rahvalt tähele pandud (A. Tassa). Kloostrid on kõik hävitatud türklastelt (Pvl.). Kas meie talumees tahab, et tema vaevaga võidetud kodupõllul lehvib endise valitseja vaimuvari temalt sageli sõimaks antud nime näol? (Nimede eestitamise keskoimkonna üleskutse 24.II28). Sest selsamal öösel . . . olivad Hermese kujud ümber lükatud, mis kohe, iseäranis kadedailt, Alkibiadese süüks arvati (J. Bergmann).

4) Adessiivselt: See on hanel ära söödud (Wiedemann). Ma võin sulle kurbtuse vastu head abi juhatada, see on mul endal katsutud (Wiedemann). Ma käsin sepal kaks rauda teha (Wiedemann). See jääb minul nägemata. Juba temal kaup müüdüd.

5) Postpositiooniliselt (poolt, läbi): Vane mate poolt oli mul käsk, ainult siis karjaga lõunale tulla, kui minu enese vari kaks sammu pikk on (Jakob Liiv). Vene vaimulikkude poolt on mõned vaimulikud raamatud mordva keele tõlgitud (J. Jõgever). Painduva laine poolt laev kantud kallastelt kaugele merre (V. Adams). Meile olgu lõplikult selge, et rahva keele „tegemine“ väljendub niikuinii murdeis, kuid kirjakeel on ka omaette iseseisev ja orgaaniline murre, mida tarvitab intelligents, ja selle murde arendamine on samuti õigustet tema tarvitajate poolt nagu muudegi murrete (O. Loorits). Sihs sai Jeesus ristil ladwast lebbi Joeseph maha wottetut. (Stahl). . . . anname tehda, et se Kirko wallitsuss meije Lyfflandi Mah sees ennemuisto lebbi Sõdda nind Waino wehgta rickotut nind maha jehnut, . . . Sedda peawat tehale panneme feid, kenne tette Runninga pohlest se Rohus on andtut (1638. a. ametlik dokument).

Et aga alaltütleval ja seestütleval on palju funktsioone, siis võib kergesti mõnes muus tähenduses tarvitatud elatiivi või ablatiivi pidada agendiks ja vastupidi: Vaenlastest vabastatud maa-ala. Ahelaist vabastatud vang.

See puder on meile vaenlastest valmistatud. Toit valmistati kokast. Porist puhastatud kuub. See annetati lahkest südamest. Teine minust kutsuti ette. Ta saadeti oma õpetajast isa poole. Meest tunti hobusest. Ta hukati kaastundest. Ei temast ole midagi kuulnud. Ta on paremast käest haavatud. Asi leiti naabritl. Raha viidi vargalt. Teda kolgiti vihasemalt. Teda tunti siin lapselt. Maaõnn on vaenlastelt ära viidud.

Ka poolt-konstruksioonil on peale agendi väljendamise teisi funktsioone, mis samuti põhjust annab võrditi mõistmiseks: Pauk lasti patrulli poolt. Asi leiti sinu poolt. Kõneldi tema poolt.

Sama raskus on genitiivse konstruksiooniga: Minu tuppä toodud asjad. Mere kaldale uhitud laip. Sulase peremehelt saadud raha. —

Pealegi ei saa genitiivset konstruksiooni tarvitada iga vormiga. — Illatiivne konstruksioon jällegi ei sobi iga verbiga.

Nii pole meil ühtegi konstruksiooni, mis sobiks kõikjale, oleks täiesti ideaalne.

Lahendusvõimalusi: 1) Loobuda, või vähemalt kõrvale põigelda passiivsest, konstruksioonist, kui „võõrapärasest“. Nii tõlgib K. Leetberg oma Eesti keele lauseõpetuses: Galli a Romanis victi sunt — Gallased said roomlastelt lüüa. Ega sel lausel midagi viga pole, kuid mitte alati ei saa nii öelda. Võiksime küll öelda: Ta mõisteti kohtus õigeaks, mitte aga: ta on kohtus karistatud, mis tähendaks midagi muud kui: kohtu poolt karistatud. Pealegi pole püüd väljendada passiivi põrmugi võõrapäranä, kuigi mõne konstruksiooni-teadliku tarvitamise puhul kirjakeeles on toetunud võõraile keelile. Nii toetub elatiivne konstruksioon saksa vonkonstruksioonile, ise olles tekkinud iseseisvalt (murest väsinud eeskujul' tekkis 'murest väsitatud'). Samuti toetub poolt-konstruksioon vene со стороны'le, kuigi võime tema jälgi leida juba 17-ndal sajandil. Lõunaestiline ablatiivne (ja illatiivne) konstruksioon tahaks vist olla ühissoomeaegne. Ja genitiivne võiks olla ühismordva-aegnegi, vrd. näit. *pazon kutšost ašo kartšigan*. 'Jumalant (on) saadetud valge Kull' (Paasonen Mordv. Chr., Erza osa, lk. 33). Võimalik arenemiskäik: Minu armas > minu armastatud. Minu asju > minu tuua, tuues.

Nii pole põhjust loobuda passiivsest konstruksioonist. Ega võigi loobuda, kui ei taheta teha eesti keelt vaesemaks, kohmakamaks, kui ei taheta öelda: asjad, mis mina

tõin pro minu toodud asjad; lasta, et nad mind petaksid pro lasta neil end petta.

2) Jaotada verbid konstruktsioonide vahel. See lahendusviis oleks aga liiga keerukas ja kiusatusrikas („kiusajad“ oleksid: riim, naaberkonstruktsioonid, stilistiline vaist jne.). Näit.: Sest majandusline ja ühistegeline edu võib juuri ajada ainult hariduse püüetest läbiimbunud ja läbitöötatud pinnal (ootaksime: ja nende poolt läbitöötatud pinnal) (— Post. 28. 12. 28). — Veenuse vaevust vabana, puutmata Amori nooltest (G. Suits). Kurbus Jumalast on kingitus meile siin (H. Visnapuu). . . . kõik maailma isad . . . koju ruttasid õrnusest visat (V. Adams). Vrd. samal autoril: painduva laine poolt laev kantud kallastelt kaugele merre. Mets vaikne, tihe, lumest koorimat, kaet, . . . kun hiiglaoksist tüvistik on pimme, . . . kun inimesist vähe radu aet (J. Jaik). Siis sai Jeesus ristil labast lebbi Joeseph maha wottetut (Stahl; ootaksime Joesephift). Hing nii kui salatud ja leinaviinast üle valatud (V. Reimann). Abessinia moodustab mägimaa, mis piiratud läänest ja lõunast kõrbedega (V. Maa 11. 8. 29).

3) Anda nomen agentis'e funktsioon *-n-inessiivile* (J. Aavik „Keeleuenduse äärmised võimalused“, lk. 122). Näit: Toit valmistetakse kokan. Kristust kiusatakse kuratin. Tuulen aet(ud). Selts on valitsuse võimuden kinni pand(ud). Seetõttu muutuks aga kahemõtteliseks mõnigi praegu täiesti mõistetav ilus lause, näit.: Võlut hõbedasen ringin (Visnapuu). Sest valus tuulte lehin puremine (M. Raud). Laevur unenäon nõiut saarile reisis (Visnapuu). — *-n-kaasuselt* aga ta inessiivse tähenduse võttes lõhuksime tehtud tööd, — on ju *-n-inessiiv* luulekeelde teataval määral ikkagi vastu võetud.

4) Et elavate kaasuste seas kohane puudub, äratatagu ellu „varjusurnu“ *-nt* <⁺*nta* ekstsessiiv (kodunt, tagant) ja tehtagu ta nomen agentis'e funktsiooni kandjaks kasvõi kentütleva, kentkäände nime all. Luulekeeles on mõeldav *-nta*-lõpulinegi vorm. Kentkäände tarvitusalad: a) kõigi *-ta*-vormidega (*-takse*, *-taks*, *-ti*, *-tama*, *-tav*, *-tud*, *-ta*, *-tes*¹), b) elliptiliselt a) verbaal- ja teiste substantiividega, β) adjektiividega. Näit.: Teosoofiline Selts asutati 1875. a. New-Yorgis pr. H. P. Blavatski'nt ja kol. H. S. Olcott'int. Crookes seletab telepaatseid nähteid ühe isiku ärritatud ajuganglioni(nt) tekitatud eetrivõngete tajumisega teise isiku

¹ *Ta*-vormide all on siin mõeldud passiivi vorme, hoolimata sellest, et mitte alati *-t-* pole säilinud neis vormes.

ajunt. Nii nagu mütoloogia ületati Thalese(nt) loodud filosoofiant, nii ületatakse viimane kord antroposoofiant. Tunnetuse kardinaalprobleem on lahendatud dr. Steiner'nt teoreetiliselt ja hiljem praktiliseltki. Isint jumalailt ja meint isilt päritud rikas vaimuvara on ammendatud lõpuni. Loonud viljaka tunnetusteooria, asus dr. Steiner tundmuse ja tahte distsipliini kallale, kõrgesti arenenud mõtlemise saatel, mint väljutakse „segaste peade“ müstitsism. Idamaiste müstee-riumide läänemaine uuendus valmistati ette juba XIV sajandil Chr. Rosenkreuz'int ja teostati R. Steiner'int. Kreeka filosoofid eristasid animaalseint jõududent põhjustatud unelmaid visioonidest. Kristlikent vaimulikent taunitakse meid sageli. Maaailma tajumine inimesent. Laul ukseingint (võinuks öelda J. Schütz). Tähelepanu kõigint...

Muidugi saab kentkäännet tarvitada vaid transitiiivsete verbidega. Luuletisis oleks siiski ehk mõeldavad laused: Tuldi sinunt. Uluti hundint.

Kentkäändelise konstruktsiooni kõrvval võiks tarvitada vahelduseks genitiivset ja illatiivsetki, kus see võimalik Näit.: Minu nähtav (vrd. minule nähtav — teise tähendusega). Minu toodud. Minunt tuppa toodud. Toodud minunt. Tähendatagu, et elatiivnegi konstruktsioon vaheldub genitiivsega. Näit.: See viga on minule Jumalast (nüüd ütleksime Jumalant) loodud, mis sa Jumala loodud asja naerad (Wied.).

Elatiivsel ja ablatiivsel konstruktsioonil tuleks aga taganeda ekstsessiivse eest. Elatiivse konstruktsiooni päevad on ju niikuinii loetud — poolt konstruktsiooni võidukäik on selle kunagi kirjakeeles õige moes olnud väljendusviisi pea täiesti hävitanud. Ja poolt — konstruktsioon omalt poolt on taganemas uustulnud — ablatiivse konstruktsiooni eest. Viimane aga ei sobi kõikjale.

Püüdkem nüüd hinnata kõne all olevat ettepanekut õigekeelsuse kolmest vaatekohast: 1) Etümo- loogilis-keeleajaloolisest, 2) omapärasuse, 3) otstarbekuse ja ilu omast.

Et kentkäändeline väljendusviis kõigist teisist otstarbekam, tohiks olla selge eelnevaist arutlusist. Tõsi küll, *-lt* lõpp kõlab *-nt*-st ilusamalt, kuid *-nt* on jällegi *-st*-st ilusam. Ja *-lt*-st on ta otstarbekam! Kas aga ei tekiks segadusi *-nt* ja *-lt* liiga vähe erineva kõla tõttu? Seda on karta ainult seni, kuni veel tekkimata psühholoogiline eeldus nende kahe lõpu eristamiseks. See eeldus tekib aga ruttu igauhel, kes asjast ükski kord kuulnud. Ei sega ju ükski ära sõnu *lehm* ja *leht*, kuigi siin foneetilised eeldused

seks vahest suuremadki kui *-nt* ja *-lt* juures. Osutagem veel kentkäändelise konstruktsiooni stilistilisele võimalusile. Näit.: Meint isilt ja isint jumalailt päritud rikas vaimuvara on ammendatud lõpuni. Hällilast õnnitleti Jaanint, Jaanint Juhanilt. Ei minunt ole temast seda keltki kuulnud. Ta saadeti kooliõpetajant sepast isa poole. Käsk ülemusent (antud). Käsk ülemuselt (tulnud). Andmed NN-nt (kogutud, esitatud), NN-lt (saadud), NN-st. Luuletised S-nt (luuletatud, saadud, toodud), S-lt (toodud, laenatud), S-st. Kingitus isant (kingitud), isalt (saadud). Maailm on kaosest (tekkinud), jumalaint (loodud), jumalailt (alguse saanud). Vaat on veent täidetud (aktiivne vaste: vesi on vaadi täitnud). Vaat on veega täidetud (kentki). Maa on metsint kaetud. Maa oli juba metsadega kaetud (jumalaint).

Kõige selle juures on *-nt*-uuendus väga hõlpsasti omandatav. Pole siin mingeid keerukaid juhiseid ega erandeid. Maksab ainult kuulda või lugeda üht *-nt*-list lauset — ja kõik on selge.

Ei saa taunida kentkäändelist agenti oma pärasusegi vaatekohast. Igast võõrmõjust vabas kentkäändelises agendis avaldub tahe väljendada eesti keele enda abinõudega üht eesti rahvahinges peituvat tunget. Muidu ilus ja omapärane ablatiivagent on kentkäändelisest vähem otsarbekas.

Keeleajaloolisest vaatekohast on kõik korras. Kentkäände moodustamisel võib vaevalt tekkida väärforme ning semantiliselt sobib ekstsessiivile ta uus funktsioon vägagi hästi.

Lõppmärkusi. 1) J. Aavik, soovitades *-n*-agenti, ei pea tarvilikuks eristada agenti instrumentaalist. Tehkem seda siiski! Näit.: Paragrahvide(nt) seotud, sidumatu. Kentki paragrahvidega seotud. See on seadusent keeldud. See on Riigikogunt seadusega keeldud. Maa on kaetud metsint. Maa oli juba kaetud metsadega (jumalaint). Abessiinia moodustab mägimaa, mis piiratud läänest ja lõunast kõrbedent (kõrvint). Tema noor elu on rikutud sellisest mehent (mitte enam: sellise mehe läbi!). Roomas käsitati unelmaid skepsisega segatud aukartusega (ehk skepsisent segatud aukartusega). Olen joobnustet uue humalaga (Visnapuu). Parem oleks: uuent humalant, sest uue humalaga eeldab kedagi joobnustajat. Või on siin mõeldud: kevadent? Millega (või mint) on see tõestatud? Kokett tõrjuti kujuga kokott (Keelekultuur I lk. 7. Kontekstist selgub, kent nimelt). Pimedusega löödud (scil. Jumalant, haldjant). Seda on kuulutatud prohvetint, prohveti läbi (Jumalant). —

Vilets vitsal peksetakse, õnnis suul õpetakse (Vanasõna). Te käsil kiskusite oma toitu kehva ja oma keha varjasite kibuvitsul viletsail (A. Anni). Te küünarpuuga mõõtsite kõik mõtte järgud ja naelal kaalusite oma sõnu väikesi (A. Anni).

2) J. Aavik soovib anda *-n*-kaasusele kas nomen agentis'e või genitivus qualitatis'e funktsiooni. Kas sobiksid kentkaasusele mõlemad funktsioonid? Ei! See tekitaks kahe mõttelisust. Näit.: Mees suurent tarkusent (ootaksime mingit *-tud* partitsiipi, õnnistatud, koormatud jne.). — Kas aga sobiks *-n*-kaasusele genitivus qualitatis'e funktsioon? Võib-olla sobiks, kui kokku leppida, et *-n*-inessiivi tohib tarvitada ainult luules. Siis, nähes proosas lauset, nagu „selle viiuli toon oli tugev ja haruldasen puhtusen“, teaksime kohe, mis on tahtud öelda.

3) Kentkäändeline agent on toetuseks mõnele teisele uuenduselegi:

a) Kentkäändeline agent võimaldab mõnikord tarvitada vabamat sõnade järjekorda: Minunt toodud. Toodud minunt. Toodi minunt, mitte sinunt.

b) Alati sobiv kentkääne võimaldab tarvitada *-maks*-vormi eeskujul *-tamaks*-vormigi: Mees läks talli pekstamaks kupjant. Mõeldav oleks *-maks* eeskujul mingi *-mant* vormgi: Peksmant tapetud.

A. Nei.

Ajaleht „Vaba Maa“ keelest 1929. a. algul.

Ajalehekeele kohta ei ole seni teatavasti ühtki üksikasjalikumat uurimust ilmunud. Ainuke katse sel alal on Trinkman-Elisto lühike ülevaade „Postimehe“ keelest EKirj. 1927, lk. 286. Järgneva uurimuskatse aluseks on võetud „Vaba Maa“ (lühend.: VM) nr. 2, 1929. aastast. Et aga ühe ajalehenumbri järele lõplikku otsust kõigi keeleliste nähtuste kohta pole võimalik teha, on jälgitud ka teisi VM numbreid 1929. aasta algul, nimelt kaks esimest nädalat.

I Ortograafia.

1. Tähestik.

Käsiteldavas ajalehes, nagu teisteski, on tarvitatud gooti kirja, välja arvatud mõned pealkirjad, mis on ladina kirjas. Gooti kirja tõttu esinevad tähed *f* ja *w*. Ladinakirjalisis pealkirjus ei esine *f*, küll aga *w*. Viimast ei saa seletada ainult trükitehniliste põhjustega (nagu *sh* ja *zh* pro *š* ja *ž*). Loomulikult ei esine tekstis ka *y*-d pro *ü*. Seega näeme tähestikus traditsioonist kõvasti kinnihoidmist, mida eriti näitab *w* esinemine.

2. Ortograafia eesti sõnus.

VM keele esindus vastab üldpruugile. Märgitagu, et sõna *maja* esineb koondelises illatiivis nähtavasti ÕS II mõjul *majja* kujul, näit. (1)¹ pro endine *majja*. Vorm nagu *sattuvad* (4) ja *lakas* (4) (sõnat *lakkama*) ei tule ortograafiavigadeks arvata, sest seesuguseid ühe ja kahe tähe segamisi mujal ei esine. Siin tuleb oletada esimesel juhtumil morfoloogia- (konjugatsioon-) tüübi segiminekut, teisel trükiviga.

3. Ortograafia võõr- ja hiliseis laensõnus.

Võõrsõnus ei ole ortograafia nii kindlasti fikseerunud nagu eesti omis sõnus. Fikseerida püüdev ÕS-ki on siin jätnud paralleelkujusid. Üldiselt valitseb VM keeles enam-vähem traditsionaalseks saanud pruuk.

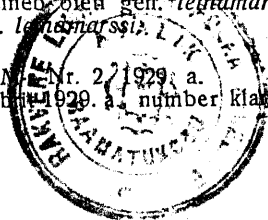
Sõnaalgulise *b~p* vaheldusi. *Ball* 'tantsupidu' esineb tavaliselt *b*-lisena, näit (1), nagu see ka seni on olnud üldpruugiks, kuna ÕS II soovitab *p*-list kuju (*b*-line esineb nurksulgudes) ja ÕS I andis ainult *p*-lise. VM tekstis olen märkinud ainult ühe *p*-lise vormi — „Uue aasta *ball*“ 1 (2)², mujal *ball*. Nähtavasti on tundunud *p* selles sõnas liiga võõrastav, on kardetud kokkusattumist sõnaga (*mängu*)*ball*. *Banderoll* esineb vanema pruugi kohaselt *b*-lisena (3), kuigi ÕS II on tunnistanud *p*-lise kuju samaväärseks. *Plank* 'blankett' esineb *p*-lisena, näit. (3), nagu ÕS II-ski. Tähelepanev on aga *plankett* (3), nähtavasti eelmise mõjul, kuigi ÕS II esitab siin ainult *b*-lise kuju. Seni on kirja-keeles üldisemalt esinenud ÕS-u kirjaviis. *Blokk* 'tõsteplokk', näit. (1), kuna ÕS annab selles tähenduses ainult *plokk*. Siin on kinni peetud vanemast pruugist ega ole ÕS-t arvestatud. *Bluus* (4), kuigi ÕS II ka *pluus* lubab. Kokku võttes näeme sõnaalgulise *b~p* esinduse kohta, et on olemas tendents *b*-d säilitada, kusjuures erandiks on *plankett*, ja *plank* on juba varemini üldiseks saanud. ÕS-u jälgimise asemel võib pigemini märkida just ÕS-u vormidele vastupidist esindust (*blokk*, *plankett* pro *plokk*, *blankett*). *b*-liste kujude säilitamine on seletatav traditsioonist kinnihoidmise tendentsiga, kuna üksikud kõrvalekaldumised (*ball*, *plankett*) on seletatavad eri autorite pruugiga.

Pikkuselt vahelduva *s*-i esinduse kohta *n*-i ja *r*-i järel on esmalt märkida *kurs* pro *kurss*, näit. „Tallinna börsi *kurs*“ (2), sellevastu öieti: „Kas õpetajate uus *kurss*?“ 5 (6), *kaubabilanss* 1 (4). Vanemas pruugis esines siin teatavasti *s*, nagu ÕS I-ski, uuemas on vastavalt ÕS II-le *ss*. Kujud *kurss* ja *maksubilanss* näitavad, et siin on vähemalt mõnede autorite poolt arvesse võetud ÕS II-st ja seega loobutud traditsioonist, kuna aga 'rahakursi' mõttes ja seega vist üldse finantsilistes ringkondades on säilitatud *kurs* kuju, võib-olla saksa *Kurs* mõjul.

Ühendite *ns* ja *rs* puhul on tähelepanevad veel *marssivad* (5), „*paraadmarssi* sammud“ 3 (1), *bilanssis* 3 (5). Seega *ss* pro *s*, mis viimane on fikseeritud ÕS II-s. See esindus on seletatav kas lihtsalt ortograafilise üldistusega *ss*-listest kujudest (*marss[ima]*, *bilanss*), või on see tingitud vastavast hääldamisest *marssi*, *marssivad*, mida kõnekeeles sageli kuulda; *bilanssis* võib olla ka lihtsalt tugevaastmeline inessiiv nagu *kottis*, *laudas* (mis Tallinna ja põhja-eesi kõnekeeles on väga üldised), kuigi teisi selliseid inessiivikujusid käsitledavas tekstis ei leidu. Märgitagu, et II (3) esineb öieti gen. *lehtmarssi*, aga samas kirjutises kaks rida alamal gen. *lehtmarssi*.

¹ Number klambreis näitab lehekülge VM nr. 27 1929. a.

² Number klambrite ees näitab VM number 1929. a. number klambreis lehekülge.

Võõrapärane tüvekuju on säilitatud sõnus: *stewardessid* (5), *sweateris* (5), *girlid* 5 (5) (ÕS II-s *görl*), *madame* (ÕS II-s *madam*). Viimane esineb tantsu pealkirjas „Suudlen teie kätt, madame“, kus võõrapärane kuju on tingitud rütmilisist põhjustist, et rõhk jääks teisele silbile.

4. Ortograafia pärisnimedes.

A. Kohanimedes.

Linnanimedest on suuremate ja tuttavamate linnade nimed transkribeeritud eesti kirjaviisi kohaselt, nagu see meil on olnud traditsiooniks. Nii: *Berliin* (2), *Breemen* 6 (3), *Helsingi* (2), *Konstantinoopol* 6 (7), *Kopenhaagen*, *Pariis*, *Praaha*, *Room*, *Viin* (2). Tähelepanev on *Kabuul* (2), 7 (1), mis on olnud meie laiematele hulkadele seni tundmata. Nime eestistamiseks on arvata-vasti mõjunud selle sage esinemine ajalehis viimasel ajal. Jääb küsitavaks, kuivõrd õigustatud on siin *uu*.

Vastupidiselt on võõrapärane ortograafia säilitatud nimedes *Bordeaux* 3 (7), *Bruxelles*, *Milano* (2).

Teistest kohanimedest, mis eesti ortograafia järele kohandatud, on tähele panna, et peale tuttavate nimede, nagu *Hispaania*, *Itaalia*, *Jaapan*, *Poola*, *Skandinaavia* j. t. esinevad ka: *Afganistaani*, *afganistaanlaste* 5 (7), 6 (2), kus *aa* on vist tarbetu, aga ka *Afganistan* 7 (1), 8 (2); 1 (1) esineb pealkirjas *Afganistani*, aga kolm rida alamaal *Afganistaani*; *Albaania* 6 (4), *Anatoolia* 6 (7), *Boliivia* 5 (7), *Eldoraados* 5 (7), *Lõuna-Staavias* 6 (1), *Kroaatia* 6 (1), *Sileesia* 4 (1), *Tunisis* 3 (1), *Tüüringis* 5 (5). Võrreldagu: *Mississippi* (1) aga *Tiiber* 10 (7). Tähelepanev on *Filippiinide(l)* 1 (1), esineb algupärane *pp*, aga eesti kirjaviisi järele kohandatud *ii*.

Tähele panna veel: *Aafrika* 5 (7), nagu ÕS II-s, pro endine *Afrika*; *Kanaadas* (3), ÕS II-s *kaanadalane*. Siin on jäädud vanema kirjutusviisi ja senise üldisema häälduse juurde, ega pole arvesse võetud ÕS-t. *Persia* 7 (4), ÕS II-s *pärsia* (*persia* on antud klambreis). *Taani* (6), 8 (5) pro endine *Daani*. *Tsheho-Slowakkia* (3), *Tshehi* 7 (1), aga 8 (7) *Tshehho-Slowakkia*.

Koha- ja rahvanimed, nagu *soome*, *saksa* esinevad suure algustähega ka juhtumil nagu „... *Saksa* kultuuroromavalitsusega“ 3 (2); „*Saksa* keel“ 3 (4), 7 (3); „*Soome* keel“ 7 (3); „*Inglise* keel“ 7 (3). Ainult ühel juhtumil leiame väikese algustähe: (4) — „mitte-*saksa*“. Seega näeme siin jälle kinnihoidmist vanemast pruugist, ja see on tüübilisemaid näiteid käsiteldava keele konservatiivsusest. (Vt. ka Muuk, Lühike eesti keeleõpetus, lk. 39; EK 1923, lk. 45.)

Kokku võttes võime kohanimede esinduse kohta märkida, et valitseb tendents kinni pidada traditsioonilisest kirjutusviisist (*Kanaada*, *Persia*, *Saksa* keel), ainult mõningad ÕS-u uuendused on vastu võetud (*Aafrika*, *Taani*, osalt *Tshehho*). Paistab, et omaks on võetud need uuendused; mis on kergema, vähem dissoneriva iseloomuga, nagu: *Aafrika* — peale selle on *Aafrika* kuju juba pikemat aega kirjas tarvitusel; *Taani* on ka varemini kirjanduses esinenud; pealegi ei ole pehme hääliku asendamine kõvaga suur muudatus; *Tshehho*- esineb ainult ühel autoril, kuna rohkem esineb *Tshehe*, ka ei ole muudatus *hh* pro *h* kuigi terav. Sellevastu on teised uuendused nähtavasti tundunud ajakirjanikele liiga võõrastavana, nimelt:

Kaanada pro *Kanaada* — siin on rõhu ja pika vokaali viimine ühest silbist teise; *Pärsia* pro *Persia* — *ä* pro *e* nähtavasti liiga terav muudatus.

B. Perekonnanimedes.

Küsimusse tulevad ainult vene nimed, millede kirjutuses esineb järgmisi lahkuminekuid:

Beläjev (5) — siin on vene я transkribeeritud *ä*-ga, nagu esines vanemas pruugis, kuna nüüd on normiks ja (vt. EK 1926, 182). *Golubjov* (1) pro *Golubev*, *Sutarjev*, pro *Sutarev* 4 (7), kuna ametlik õigekeelsus nõuab siin *e* säilitamist, kuigi hääldus on teisiti, mis kajastub ka VM esinduses.

C. Asutiste, kirjandusliikude organite ja vaimuteoste mitmesõnalistes nimetustes.

AES-i juhatuse poolt avaldatud suure ja väikese algustähe reegli suhtes mainitud nimetustes (vt. EK 1929, 85, ilmunud 20. aug. 1929) leiame VM keeles kõigepealt rea asutiste nimetusi, kus esineb igas sõnas nõutava suure algustähe asemel väike: „Erametsanduse arendamiseks asutatud *Eesti metsanduse ühing*“ (3), „*Vene I. juurdeveo raudtee-seltsi*“ (nimetus on toodud jutumärkides), see on seltsi ametlik nimetus, vrd. „Eesti kitsarööplise raudtee selts“, kus on õigustatud väike algustäht, sest see ei ole ametlik nimetus; „*Tartu ametnikkude ühingu* erakorraline peakoosolek“ (6); „31. dets. pühit-ses *Sakala partisaanide rügement* oma 10. aastapäeva...“; „...korraldati *Taebla põllumeeste kogu* poolt...“ (6); „*Eesti noorte meeste kristliku ühingu*“ 1 (8). Nende juhtumite kõrval esinevad ka mõned õiged kirjutusviisid, näit. „*Ülemaalse Eesti õpetajate Liidu*“, „*Läänemaa Õpet. Liit*“, „*Hiiumaa õpetajate Ühingu*“, aga natuke alamaal sealsamas „*Hiiumaa õp. ühing*“ (6). Seega näeme, et üldisemalt esineb käsitledavas tekstis sel juhtumil nõutava suure algustähe asemel väike.

Teiseks leidub rida juhtumeid, kus võiks esineda suur algustäht, aga kus võib õigustatud olla ka väike täht, sest et nimede ametlikkus ja pärisnimelisus ei tarvitse olla toonitatud, näit.: „*riigi statistika keskbüroo*“ (2), „*Rooma rahvusvahelise põllumajandusbüroo*“ (3), „*Viljandi-Pärnu rahukogu, Pärnu maavalitsuse j. t. ametiasutuste*“ (3), „*kohtuministeeriumi kodifikatsiooni osakonna juhataja*...“ (2), „*linna perekonnaseisuaametis*“ 1 (8), samuti: „*Rapla vallavolikogu*“ 1 (6), „*Kõnnu vallavalitsus*“, „*Harju maavolikogus*“ 1 (7).

Kirjandusliikude organite nimetuste esindus VM-s vastab üldiselt ülalmainitud reegli nõudeile, märkida on ainult „*Pärnumaa elu*“. Poliitika, teaduse- ja kirjanduse aastaraamat. Viies vihk“ (7), kus ootaks „*Pärnumaa Elu*“.

Seega näeme, et käsitledavaski ajalehes esineb nende nimetuste kirjutusviisid kõikumisi, nagu üldse kirjanduses enne ülalmainitud reeglite ilmumist.

Kokku võttes võime VM keele ortograafilise külje kohta seda märkida, et alal, kus pikemat aega on valitsenud enam-vähem kindlaksfikseerunud kirjutusviis, nagu eesti sõnade ortograafias, leiame korrapärast esindust. Aladel aga, kus kirjakeeles üldiselt mõnda aega on valitsenud kõikumisi, kus on tehtud uuendustepanekuid ja mitut-sugu muudatusi, nagu võõrsõnade ja osalt pärisnimede alal, seal on VM-ški kindlusetu esindus, leidub kõikumisi ja vastuoksusigi. Üldi-

selt võib märkida siiski teatavat tendentsi vanast pruugist kinni hoida — käsiteldavale keelele omast konservatismi. Peab märkima, et mitmeiski asjus on tähele pandud ÕS-u vormisid (näit. *majja*, *bilanss*, *Taani*), kuid üldiselt on ÕS-t siiski väga vähe arvestatud, nimelt võõrsõnades, kohanimeses ja vene perekonnanimeses. Juba ortograafia puhul torkab silma nähtus, mida me hiljem suuremal määral tähele paneme, et üks ja sama sõna ei esine mitte ükski eri autoreil eri viisi (*ball* ∞ *pall*, *kurs* ∞ *kurss*, *Tsheho* ∞ *Tshehho*), vaid ühe kirjutusegi ulatuses leidub mitmesugust esindust (*Afganistani* ja *Afganistaani*; *leinamarsi* ja *leinamarssi*).

II Häälikuline külg.

1. Eesti sõnus.

A. Esimese silbi vokaali vaheldusi.

Tüves *jatk-* esinevad VM-s *a*-lised kujud, näit. *jatkub* (2), *jatka-takse* 7 (1), *jatkata* 6 (1). ÕS I andis ainult *ä*-lised kujud, mida ÕS II-gi soovitab.

Sõnad nagu *hea*, *pea*, *seal* esinevad ainult *ea*-listena: *seal* (1), *heaks* (2), *pealt* (2), *peamiselt* (5). Seega on siin kinni peetud kirjakeeles kujunenud traditsioonist, mis vastab ka põhja-eesti kõnekeelele, kuigi kirjakeelde on laialt tunginud ka *ää*-line pruuk, mille ÕS II peaaegu samaväärseks on tunnistanud.

Roobas ∞ *rööbas* paralleelkujud on mõlemad kirjakeeles tarvitusel ja ÕS I-s üheväärilisteks fikseeritud; mõlemad kujud on omased ka rahvamurdeile ja ühiskeelele (vt. A. S-te kirjutist EK 1924, lk. 181). Käsiteldavaski tekstis esinevad mõlemad: *rööbastikku* (2), *kitsaroopalisel* (3). Vaheldus esineb isegi samas artiklis: (5) — *kitsaroopalisega*, *kitsaroopalise*, aga sealsamas ka *kitsarööpaline*, *kitsarööpalise*.

Märgitagu: *päevi*, näit. (1), *päevil* (3), *päevik* (4), nagu on ÕS-ski; seega mitte *päivi*-, nagu soovitab Joh. Aavik ja nagu sageli on kirjas ja kaunis üldiselt kõnekeeles.

B. Järgsilbi vokaali esindus.

Edasi tüvi esineb tavaliselt *a*-lisena, nagu see on kirjakeeleski üldisem ja omasem põhja-eesti kõnekeelele (vt. ka EK 1924, 188.): *edasi* (1), *edaspidine* (4), *edaspidi* (6); ainult ühel juhtumil esineb *edespidi* (2), viimane erandlikkus on seletatav kirjutise autori keeleerijoonega. ÕS I andis ainult *a*-lise kjuu, mida ÕS II-gi eelistab.

Eile esineb alati *e*-lisena, näit. (1).

Kusagil, näit. (2), *kusagilt*, näit. (4) kujud esinevad pro *kuskil*, *-lt*, kuigi ÕS II fikseerib ainult viimaseid vorme. See näitab jälle, kui vähe käsiteldavas keeles on arvestatud ÕS-t, kuigi sel puhul ÕS-u vorm ei ole teravalt tunduv uuendus, vaid ühis- ja kirjakeeles üldine kjuu.

Pronoomen *selline* esineb *i*-lisena, näit. *sellised* (6), nagu soovitab ÕS (ühtluse mõttes *milline* sõnaga), kuna USS-s¹ on antud *sellane*.

¹ USS — Joh. Aaviku „Uute sõnade sõnastik“ II trükk.

Tulekahju (resp. *tulikahju*) on käsiteldavas tekstis üldisem, näit. (1), (4), 8 (9), selle kõrval ka *tulekahi* (resp. *tulikahi*), näit. 8 (9), 9 (6). Mõlemad kujud esinevad kõnekeeles, kuna kirjas on *u*-line kuju üldisem, nagu see ÖS-ski fikseeritud (vt. EK 1928, lk. 30).

Sõna *väike* deklioneerimisel esinevad niihästi *e*-lised kui ka *e*-tud vormid, näit. *väiksed* (7), 1 (6), aga *väikesed* 1 (1), *väikese* 1 (5).

C. Konsonandi esindus.

Sõnus, kus *ks*-ühendile järgneb *t*, on *k* säilitatud, näit. *juukstest* 1 (8), *jookstud* (3). ÖS annab ainult *juustest*, *joostud*, samuti on soovitatud A. Saareste „Tegelikes õigekeelsuse määruis“ (lk. 7), kuna aga kõnekeeles mõlemad kujud esinevad. *t* on säilitatud sõnus *maksta* (1), *peksta* 1 (8), kuna ÖS lubab ka *maksa*, *peksa*.

Niivõrd (2) — siin pole jälgitud ÖS II-s esitatud kuju *niivõrt*. *d*-list kuju pooldab Joh. Aavik, kuid vaevalt on siin tegu viimase mõjuga, pigemini VM keelele omase konservatismiga või teadliku *d* eelistusega.

Suund esineb partitiivis ilma *d*-ta, näit. (4), mis eeldab *d*-ta nominatiivigi, kuid kirjakeelde on see sõna võetud *suund* kujul, nagu on ka USS-s (vrd. ka ÖS II-se *käänd*). Siin sage *d* ärajätmine kõnes ja kirjas on tingitud sellest, et sõna on võrdlemisi uus ja seepärast võõrilt tarvitus kergesti võimalik, peale selle on *d* nominatiivis *n*-i järel sõna lõpul akustiliselt nõrk ja seepärast kergesti kadumisele kalduv (vrd. murdeti partitsiibis *-n* pro *-nd*); viimaks ei ole *suund* sõnal ühtegi analoogilist sõna peale *käänd* sõna, mis kõnes ja kirjas esineb üldiselt ka *kään* kujul.

Tali (1) esineb sageli *talv* kuju kõrval, ka *talised* 10 (3), *taliseks* 3 (2). Selline esindus on kõnekeeles laialdane, kuid ÖS I annab ainult *talv*. Sõnus *vaieluse*, *vaielust* (4), *Teedevaielused* 1 (7) on *d* ära jäetud nagu sageli kõnekeeleski, kuna ÖS I-s on ainult *vaidlus*.

Varsti esineb ootuspärased traditsionaalsel kujul, näit. (4), kuigi ÖS I seda ei soovita. Sellevastu ÖS I-se kuju *varsi* VM-s üldse ei esine (vt. ka A. S-te kirjutist EK 1924, lk. 109 ja 1928, lk. 144).

Üldisemalt esinevad kujud *igapäevasel* (6), *igapäevases* 1 (5), selle kõrval ka *igapäised* 1 (4).

Partikkel *üleval* esineb üldiselt sel kirjakeeles traditsionaalseks saanud kujul, isegi liitsõnas *ülevalpidamine* (6).

Ütelused (6) — see kuju on ühis- ja kirjakeeles üldine, kuid ÖS I seda ei tunne, andes ainult *õeldis*, *õeldus*, *ütlus*.

Kuni (1) esineb alati ühe *n*-lisena, kuna puudub ÖS I-s antud ja ÖS II-s klambreis esinev kuju *kunni*, mida ka Joh. Aavik soovitab. *Seni* (3) esineb samuti ühe *n*-lisena (5). Üldisemalt esineb aga kuju *senini* (1), (2), (3). Sõnad *ümmargune*, *kummardus* esinevad geminaadilisina, (3), (4).

D. Kokkuvõtteks.

Kokku võttes võime eesti sõnade häälikulise külje kohta öelda, et VM esindus üldiselt vastab kirjakeele pruugile ja ühiskeele esindusele. Paralleelvormidest esinevad üldiselt kujud, mis on kirjas üldisemad ja traditsionaalsemad (näit. *jatkata*, *hea*, *edasi*, *eile*, *kuni*, *niivõrd*, *varsti*) ja need järjekindlalt. Juhtumeil, kus ÖS on fikseerinud esinevat paralleelvormest ainult ühe, ei ole ÖS-u vorme mitte arvesse võetud (*kusagil*, *tali*, *vaielus*, *ütelus*). Seda ootuspärasem on, et vastuvõtmist ei ole leidnud ÖS-u uuendus *niivõrt*.

2. Võõr- ja hiliseis laensõnus.

A. Vokaali esindus.*

a. Ühesilbised sõnad.

Löpp *-e* on ära jäetud sõnus *börssi* (2), *bluusi* (4), *mess* 3 (7), *plaat* (4). Seega on siin käidud täiesti ÕS II-se järele. *-e*-lõpu ärajätmiseks on arvatavasti mõjunud kaasa asjaolu, et seda omal ajal palju on hurjutatud ja saksapäraseks tembeldatud. Ainukese erandina on jäänud sõna *bande*, mis ÕS II-s puudub, „huligaanide *banded*“ (3).

b. Kahesilbised sõnad.

Kahesilbisis sõnus, kus vanemas pruugis esines teises silbis pikk vokaal (*kanaal*, *metood*), mille ÕS on asendanud lühikesega, esineb VM-s üldiselt samuti teises silbis lühike vokaal: *kanal* (7), 9 (7), 11 (6); seega ka mitte *kaanal*, nagu oli ÕS I-s ja ÕS II-s klambreis; *tapet* (4), kuigi ühiskeeles on sage hääldus *tapeet*; *meetodid* 1 (7), aga siiski *diploom* (4), pro *diplom* (sama kirjutise pealkirjas jutumärkides esinev „*diplom*“ on nähtavasti võetud „Päevalehest“ nr. 348, 1928. a., mille artiklit kirjutise autor käsitleb).

Sõnus, kus ÕS II annab pikavokaalsed kujud (*perroon*, *hektar*), esineb VM-s lühike, näit. *perronpileti* (7), *hektar* (6), 4 (6); esimese sõna puhul on üldisem hääldamine pikavokaalne, kuna teise puhul on üldine hääldamine ja sage esindus kirjas lühivokaalne. Seega on siin sõnad *perron* ja *hektar* sattunud *kanali* mõju alla, kuigi sõnavälged on erisugused. Selle kõrval esineb siiski *süsteem* (3), (7), nagu ka ÕS I-s, kuna nüüd on sageli kuulda juba hääldust *süstēm*.

c. Kolmesilbised sõnad.

Sõnus, milles vanemas pruugis ja ÕS I-s esines kolmandas silbis pikk vokaal, mille aga ÕS II on asendanud lühikesega, mis ka viimase ajal üldiselt on tarvitusel, esineb VM-s üldisemalt vanema pruugi pikk vokaal: *eksemplaar* (4), 11 (8), *inventaar* (6), *partisaan* (6), samuti *restoraan* (6), 4 (1), 10 (6), aga siiski ka *restoranid* (2). Erandiks on *materjal*, näit. (2), (6), mis seletatav sellega, et see sõna on juba pikemat aega kõnekeele häälduses ja osalt kirjaski sel kujul esinenud.

-ar-, *-är*-lõpulisel sõnad esinevad lühivokaalseina, nagu ÕS II-ski: *miljonäride* 6 (7), *Juubilar* 10 (9), *pensionärid*, *pensionäri* (6), aga samas siiski *pensionäre*, nähtavasti on siin autor püüdnud käia ÕS II-se järele, kuid vorm *pensionäre* on siiski tundunud võõrastav. Ootuspäraselt esineb *telefon* (1), mis vastab üldpruugile ja on ÕS I-s fikseeritud.

Sõnust, kus ÕS II on säilitanud pika vokaali, esineb VM-s ootuspäraselt *kriminaal*- 4 (1). *-graaf*-lõpulisist sõnust esineb pikavokaalsena *fotograaf* 1 (4), samuti *telegraaf* (6), *telegraafiagentuur* 6 (3), aga ka *telegraafiagentuur* 4 (3), *telegrafiteadetele* 5 (5).

Tävi *poliiti-* esineb vanemal kujul *poliitika*, *poliitiline* (2), (6), nagu ka ÕS I-s, kuna ÕS II-se kuju *politika* ei esine. See on seletatav sellega, et vorm *poliitika* on liiga sügavasti juurdunud kirja-keelde ja haritlaskonnaga kõnekeelde. Seega on siin tegu lihtsalt traditsioonist kinnihoidmisega, kuna vähem tõenäoline on Joh. Aaviku

mõju, kes propageerib *poliitika* kuju (vt. K¹ 1926, nr. 3, lk. 56). *Poliitika* kõrval esineb siiski *teater* (7), nagu ÕS I-ski, kuigi üldisem hääldus on *teaater*, millist kuju Joh. Aavik soovitab (vt. K 1925, lk. 72 ja 1926, lk. 55).

Kahtesugu esindust leiame sõnas *bülleten* (2), 5 (3) ja *bülleteen* 6 (7), 9 (3); see sõna puudub ÕS II-s, kuid ametlik õigekeelsus soovitab siin vormi *bülletään*. ÕS II-s fikseeritud *gobelääni* eeskujul (vt. EK 1925, lk. 142). Käesolev esindus on seletatav sellega, et see sõna võrdlemisi harva esineb, peale selle puudub see ÕS-s. *Komanderi* (4) esindus vastab kõnekeele hääldusele, arvesse ei ole võetud ÕS II-se kuju *komandör* ega ka ÕS I-se *komandeer*.

B. Konsonandi esindus.

Komisjon (2), nagu ÕS II-ski on soovitatud pro *kommisjon*, mis esines ÕS I-s ja mida Joh. Aavik soovitab.

Kuldmedallid, *kuldmedalle*, *medalli* (4), võrd. ÕS II-se *medal*.

Tsentimeeter (4) pro *sentimeeter*, nagu on üldpruuk ja ÕS I-s.

Meksiko 1 (2) pro *Mehhiko*, vrd. ÕS II-se *mehhiklane*. Päris vöörapärane esindus on *mexikolanna* (5) pro *mehhiklanna* (ennem ootaks *meksiklanna*). Selles sõnas on valitsenud seni täieline järjekindlusetus vormide *Meksiko*, *Mexiko*, *Mehiko* ja *Mehhiko* kujul.

Kokku võttes on vöörsonade üldesindus VM-s väga kirju ja täis vastuoksusi. E-lõpu ärajätmine ühesilbisis sõnus on järjekindlalt läbi viidud, kuna kahe- ja kolmesilbiste sõnade vokaalilühendus on mõnes sõnas omaks võetud (*kanal*, *materjal*, *teater*), teisis sõnus aga mitte (*diploom*, *eksemplaar*, *poliitika*). Üldiselt on ÕS-t väga vähe tähele pandud, kuigi mõned selle vormid on omaks võetud. Ei saa ka seda konstateerida, et valitseks üldine tendents traditsionaalsest kujust kinni hoida, sest on omaks võetud niisugune tunduv uuendus nagu *börs*, pro *börse*, kuigi mõne sõna puhul seda kalduvust kindlasti võib märkida (*poliitika*). Näib siiski, et üldesindus vastab üldisemate kirja- ja viimase aja kõnekeele pruugile: uuendused, mis on leidnud üldist vastuvõtmist, on ka VM-s tarvitusel (*börs*, *materjal*), kuna uuendused, mis üldist poolehoidu ei ole võitnud, on ka siin tagasi lükatud (*poliitika*); uuemad, lühemad vormid, mida ÕS veel fikseerinud ei ole, mis aga laialt kõnes ja kirjas on tarvitusel, esinevad VM-ski (näit. *hektar*, *telegraf*). Kuid esineb ka erandlikke vorme üldesinduse suhtes (näit. *tsentimeeter*).

Säärane järjekindlusetu esindus on seletatav sellega, et mujalgi kirjakeeles valitseb rohkesti kobamisi ja kõikumisi vöörsonus. Võib-olla, et siin üheks põhjuseks on ÕS II, mille vöörsonade esindus paistab (eriti vöühikule) olevat järjekindlusetu, seda enam, et ei teata põhimõtteid, millele järele ÕS II-s vöörsonade suhtes on käidud.

3. Kohanimedes.

Kuressaare (7), 8 (1) pro *Kuressaare*, nagu soovitab AES (vt. EK 1926 „Teadaanne kohanimede õigekirjutuse asjus“, lk. 93). *Paldiski* (2) mitte *Baltiski*, seega omaks võetud AES-i soovitatud kuju. *Jöelehtme* 1 (5) pro AES-i soovitatud *Jöelähtme*. *Lageda* (2) pro *Lagedi*, siin on nähtavasti tegu üliagara nimeparandusega ja arvatud et *Lagedi* sõnas *di* < *da*, mis aga tõenäoline ei ole. Seega

¹ K — „Keeleuuendus“. Aegkiri õigekeelsuse ja keeleuenduse edendamiseks.

kohanimele tarvitusel üldiselt ei ole jälgitud AES-i poolt soovitatud kujusid; erandiks on ainult *Paldiski*.

III Morfoloogia.

1. Deklinatsioon.

A. Partitiiv.

Õieti esinevad partitiivad *miljonit* (2), 1 (3), *dollarit* (2), seega mitte *miljoni*, *dollari*, nagu on sageli kõnes ja kirjaski. Eelmise tüübi eeskujul on nähtavasti ka *akvaariumit* (4) pro *akvaariumi* (ÕS II). Teiselt poolt on ometi *portsjoni* (4) pro *portsjonit* (ÕS II). Seega on neis võõrsõnuse osalt vastuoksuslik esindus. Märgitagu *hektari* (6), mis vastab üldisele kõnekeele esindusele, kuna ÕS II-s on antud *hektaar*, mis annab partitiivis *hektaari*, kui aga tarvitada nominatiivi *hektar*, siis muidugi *hektarit*.

Õieti esineb *meetrit* (1), seega mitte enam *meetert*. *Kurikuulust* (2) pro *-kuulsat* (ÕS II) on arvatavasti seletatav autori murdejoo- nega; vormi *kuulust* soovivad Joh. Aavik ja Oskar Loorits (vt. Looritsa grammatika lk. 35), kellede mõju võib arvesse tulla, kuigi vähem tõenäoliselt.

Mitmuses tarvitatakse üldiselt rohkem vokaallõppu pro *-sid*, näit. *ohvitseri* (2), *jõude* (2), aga sealsamas ka *pärgasid*; *kanamune* (2), *kirjamarke* (2), aga samas *kirikumaksusid*; *üldarve* (2), aga ka *üldarvusid* (3); *hindu* (3), *tube* (4), *vabu ruume* (6), *tagajärgi* (6), samas siiski *huvisid*; *segakomisjone* (7), aga *jõulusid*; seega ei esine vokaallõpp autoreil mitte järjekindlalt. Samuti on *-ik-lõpulis* sõnuse, näit. *elanikke* (1), *politseikordnikke* (3). Tähelepanav on, et leidub veel ka *a-lõppu*, näit. *tempelmaksu-seadustikka* (2), *kodanikka* (3). *a-lõpu andis* ÕS I, kuna ÕS II esitab samaväärsena *-e*, mis viimasel ajal on saanud üldiseks ja paremas kirjanduses ainuliseks; Elmar Muuk näiteks annab oma Keeleõpetuses ainult *e-lõpu*, samuti on Aavikul ja Looritsal.

Tähelepanavad on: *kirje* (7), vrd. *käsitkirju* (1), *paljuid* (1) pro *paljusid*.

-cid-lõpp pro endine *-id* on käsiteldavas tekstis täiesti läbi lõõ- nud, näit. *röövleid* (1), *miljoneid* (1), sealsamas ometi *mootore* (1) pro *mootoreid*. ÕS I-s esines ainult *-id-lõpp*, ÕS II-s ainult *-eid*, mida pooldavad ka kõik grammatikud. Kõnesoleva uuenduse läbilõõ- mine on seletatav sellega, et see on leidnud üksmeelset poolehoidu ja et sel on suur paremus otstarbelisuse mõttes. Siiski esineb veel vigu nagu *hülgesid* (5), vrd. samas õieti *hülgeid*. Kirjutises „Kas Tallinn on valmis?“ (7) leiame kolmesuguse esinduse sõna *korter*- mitmuse partitiivist: *kortereid* (kahel korral), *korterid* (kahel korral) ja *korterisi*; isegi ühes ja samas lauses esinevad vormid *kortereid* ja *korterid*. See on tüübilisimaks näiteks VM keele järjekindluselusest ja hooletusest keelendite tarvitamisel.

-us- ja *-ne-sõnade* mitmuse partitiiv tekitab ikka veel raskusi, nii leiame: *üksuseid* (4), *eelmiseid* (5) pro *üksusi*, *eelmisi*.

Kokku võttes näeme, et tehakse ikka veel raskeiks tunnustatud vigu vormides, mis on juba mõnda aega kirjakeeles kindlasti fiksee- ritud; seda eriti mitmuse partitiivis (*paljuid*, *korterisi*, *mootore* j. t.). Vigade esinemine on tingitud sellest, et ei ole küllaldast tähelepanu pöördud keelendite tarvitusele, ei ole jälgitud ÕS-t ega grammatikaid. Seega ilmub siin keeleline hoolimatus.

B. Illatiiv.

Tüübis *juurde*, *meelde* on VM-s ülekaalus *d*-ta kujud: *juure* (2), *juuretulek* (7), *meele* (6), *ääre* (6). *d*-lisi kujusid esineb ainult mõningail autoreil, näit. *meeldetuletuse*ta (2), *juurde* (2). Joonealuse romaani tõlkes esinevad mõlemad kujud: *juurde*, *meeldetuletava*, aga ka *juure* (4). *d*-ta kujude eelistuse põhjuseks on arvatavasti tendents traditsioonist kinni hoida, võib-olla ka teadlik eelistus lüheduse pärast, või osalt Aaviku mõjugi, kuigi vähemtöenäoliselt.

-*us*- ja -*ne*-sõnust tarvitatakse ikka lühemat, koondelist illatiivi (mitte tüvi + *sse*) näit. *gaasimürgitusse* (1), *vabadusse* (2), *erilisse elevusse* (4), *rõskusse* (4); samuti kahesilbisilise lühivärtelise, näit. *majja* (1), vrd. „Riigivanema majasse“ (3), „*ellu* jäänud“ (2); *pessa* I (6), *tallu* I (3), *vastollu* I (7), kuigi ka näit. „*jää*lõhkuja *ninasse*“ (5). Kahesilbiste tugevaastmeliste tüvede kohta on vähe näiteid. Tähelepandav on *kehvasse kihti* (5), kus esinevad kõrvuti kaks sama tüüpi sõna, aga erinev illatiivi moodustus. Lühem illatiiv esineb ka tüübis *komisjoni*, näit. (2).

Tähelepandav on illatiiv *kiriku* (1), mis on kõne- ja kirjakeeles üldine, kuid mida ei luba ÕS. Selle kõrval esineb ka *kirikusse*.

Kohanimeses esineb lühem illatiivikuju järgmistes tüüpides: *Ahtubinski*, *Krasnojarski* (1); *Moskva* (1); *Stockholmi* (7); *Billejuifi* (4); *Orenburgi* (1); *Viiburgi* (7); *Tallinna* (3); *Viljandi* (3); vrd. siiski *Siberisse*, *Eestisse* (1), mitte *Siberi*, *Eesti*, nagu sageli kõnekeeles.

Tähelepandav on, et esineb veel vorm *kodu* (1), selle kõrval õieti *koju* (2), I (3).

Kokku võttes on illatiivi esindus VM-s üldiselt korralik, kusjuures kõigis sõnatüüpides eelistatakse lühemaid vorme -*sse*-lõpuliste asemel.

C. Mitmuse esindus.

i-mitmust, mis nüüd kirjakeeles on üldiselt tarvitusel ja ÕS-s fikseeritud, on VM-s veel väga vähe leida; *de*-mitmus esineb kõigis sõnatüüpides peaaegu ainulisena. Isegi diftongilist *i*-mitmust esineb harva üksikuis kirjutises, üldiselt on ikka *de*-mitmus: *korterites* (1), *uulitsatel* (1), *aastatel* (2) jne. Isegi sõna *need* esineb *de*-mitmuses, näit. *nendest ettepanekutest* (3), *nendel vannidel* (6). Siiski mõnes kirjutises esineb üksikuid *i*-mitmuse vorme: *räbalais* (1), *riigiteeni*-*jaile* (6), vrd. samas *pahempoolsetele*; *ajanähteile* (6), *selliseina* (6), isegi *ettepanekuiga* (6), *viletsais tervisvastaseis* (7), aga samas õieti *elukorterites*. -*is*-, *us*- ja *ne*-lõpulises sõnus esineb *de*-mitmus ainulisena; näit. *rahasaadetistele* (1), *soomlastele* (2); samuti tüüpides nagu *külgedel* (1), *piltidega* (1). Peaaegu ainulisena esineb *de*-mitmus tüüpides, nagu *naabrimajades* (1), *karmidest külmadest* (1), *avalikkudes kohtades* (2). Üksikuil autoreil esineb siiski ka *i*-mitmuslikke vorme: *madalamail kohil* (1), *omanikele* (5), *piires*, *ruumes* (6). Ka sõna *need* esineb mõnikord *i*-mitmuses, näit. *neist* (2). Kokku võttes esineb siiski kõige rohkem diftongilist *i*-mitmust, vrd. ka „*riigiteeni*jaile ja *ametnikkudele*“ (6), *varitsevaist häda*ohtudest (6).

Tähelepandavad on vormid: *paljuil* (6) ja *sooveist* I (8), mis näitavad, et ei osata õieti *i*-mitmust moodustada, kuigi on tahetud seda tarvitada; *lakk-kinges* 4 (1) on koondelise *de*-mitmuse vorm, mida soovitas omal ajal Oskar Loorits oma grammatikas ja mis

ÕS II poolt lubamatuks tunnistatud; *puie* 118, siin oletatakse teatavasti algselt mõlemat, nii *i-* kui ka *de-*mitmuse tunnust *pujje* << *pujden*. Sellise vormi esindus on seletatav poeetilisest lausest: „...ja autod kui süstikud lennates edasi-tagasi kangas-*puie* lõuendil“ 1 (8). Seega näeme, et *i-*mitmus on visa ajalehekeelde tungima, mis seletub sellele keelele omase konservatismiga ja osalt sellega, et ei tunta *i-*mitmuse moodustamisviisi, mida näitavad juhtumid *paljuil*, *sooveist*. Vastavaid juhiseid oleks võidud saada niihästi ÕS II-st kui ka uuemaist grammatikaist. Võib-olla, et üheks *i-*mitmuse järjekindla läbi- viimise takistajaks on olnud ka asjaolu, et algul esines üksikute grammatikute vahel selles asjas lahkuminekuid ja kohamisi (vrd. näit. O. Looritsa koondelise *de-*mitmuse soovitus), kuigi viimasel ajal enam- vähem ühtlus on saavutatud eriti ÕS II-se läbi.

D. Muudest deklinatsioonivormidest.

Astmevaheldusvigu, nagu *lubad*, *pidud* ei esine, vaid on õieti näit. *kasutamislood* (2). Kuid esineb viga *otstarbet* (6) pro *otstarvet*, mis näitab, et seda sõna siiski veel ei osata õieti deklinaerida, vaatamata ÕS-le ja grammatikaile; vrd. õieti *tarvetesse* (4).

Märgitagu: *gaasijuhede* (1), nagu see esines ka varem kõne- ja kirjakeeles, kuna ÕS annab *juhe*, *juhtme*, *juhtmete*; *liigete* (6), mida ÕS II ei luba, selle kõrval ka *liikmete* (1); *legendite* (7) pro *legendide* (ÕS II). Nominatiiv *kohvi* (3) pro *kohv* (ÕS) — kõnekeeles sageli esinev *kohv* sõna üleminek *sohva*, *piiga* tüüpi, vrd. *raamatukapp* (7), seega mitte *kapi*. *Kellegile* (6), nagu ka üldiselt ühis- ja sageli kirjakeeleski, kuna grammatikud nõuavad *kellelegi* (vt. ka A. S. kirjutist EK 1923, lk. 116).

Üldisemalt esinevad vormid *algul* (5), 1 (5), *alguni* (7); aga ka *alul* (6). Teatavasti olid meil enne kirjakeeles tarvitusel ainult kujud *algul*, *alguni*, kuna ÕS võttis tarvitusele *alul*, *aluni*. Selle mõjul esinesid *g-*ta kujud kirjanduses, mis jälgivad ametlikku õigekeelsust (vt. ka A. Saareste „Algul ja alul“ E. Kirj. 1927, lk. 284). 1928. aasta lõpul otsustas Eesti Kirjanduse Seltsi Keeletoimkond lubada ka *algul*, *-guni* (vt. EK 1928, lk. 144).

Öösel (2) esineb vaheldumisi *ööl* kujuga. Esimene kuju on kõnekeeles üldine, kuna ÕS I annab ainult *öösi*, mida aga VM-s ei esine.

Liitsõnas *noormees* deklinaeritakse ka esimest sõna, nagu üldiselt kõnes ja kirjaski, näit. *noortmeest* (2), *nooremehe* (1), aga siiski ka *noormehe* (7), vrd. ÕS II-s *noormeheiga*, *noormeesteselts*. Samuti: *uueaasta* (1), *uutaastat* (1), kuid *vana-aastal* (3).

Märgitagu, et loomulikult puuduvad VM-s deklinatsiooniuuendused nagu *õnnetumad*, *kirikulle*, *ametnike*, *liigent* j. t. sellised suu- remad uuendused.

E. Eesti perekonnanimede deklinaerimisest.

VM-s deklinaeritakse eesti perekonnanimesid ikka nagu vöör- nimesid, ega mitte nagu vastavaid üldnimesid. Seega on jäänud taga- järjetuks kõik keelemeeste korduvad soovitusel deklinaerida eesti nimesid eestipäraselt. Seda soovitas juba H. Põld oma „Eesti keele- õpetuses“ (lk. 66), hiljem on seda korranud kõik grammatikad; nii oli soovitatud ÕS I-se keelereegleis (lk. XII) ja A. Saareste „Tege- likes õigekeelsuse määrusis“ (lk. 25); AES-i ja ÕS-redaktsiooni poolt avaldati mõõdukamal kujul vastavad juhised EK 1923 (lk. 168),

lõplikul kujul EK 1926 (lk. 115). Kõige selle peale vaatamata esinevad vormid nagu *A. Oinase* (2), *õp. Walkile* (2), *hr. Kurgi* (nom. *Kurg*) (3), *R. Rohti* (6). Mis põhjusil selline deklinaerimine sünnib, jääb arusaamatuks, arvatavasti tunduvad ajakirjanikele liiga võõristavaina kujud *Oina*, *Kure*, *Rohu*.

F. Eesti ja lähedaste kohanimedega nominatiivi esindus.

Tallinn (7), pro *Tallinna*; aga vrd. *Tallinna-Nõmme* (2), siin esinev kuju on pärit raudteevalitsusest, kus tookord oli ametlikuks pruugiks *Tallinna*. Seega ei ole läbi löönud AES-i poolt korduvalt soovitatud genitiivne kuju.

Riia (2) pro *Riig* esindus on seletatav sellega, et see kuju on alati olnud üldine nii kirja- kui ka kõnekeeles.

Valk (2) pro *Valga*; selles nimes on kirjakeeles esinenud seni mõlemad kujud, kuna kõnekeeles on üldisem hääldus *Valga*, mille AES-ki on fikseerinud, mida aga siin pole arvestatud. *Peterburi* (5) pro *Peterburg* on arvatavasti seletatav sellega, et *Peterburi* on juba varemast ajast juurdunud kõnekeelde, kuna endisel ajal Põhja-Eestis *Peterburi* oli rohkem tuttavam ja tarvitavam kui vahest *Valga*.

Seega näeme eesti ja lähedaste linnanimedega tarvituses kahte vastuoksuslikku esindust, ühelt poolt *Tallinn*, *Valk*, teiselt poolt *Riia*, *Peterburi*.

2. Konjugatsioon.

A. Konjugatsiooni tüübist.

Tüübist *pöör(a)ma*, *keel(a)ma* esinevad vokaaliga kujud, mitte sisekaolised: *pöörata* (mitte *pöörda*) (1), *pöörasid* (mitte *pöörsid*) (1), *keelas* (mitte *keelis*) (2), *keelata* (mitte *keelda*) (3), *pääses* (mitte *pääsis*) (3).

Tüübist *lõppema* ~ *lõpma* esinevad kahesugused vormid: *lõppes* (4), *l* (5), mis eeldab infinitiivi *lõppema*, aga *lõpeb* (6), *lõpevad* (4), mis eeldavad infinitiivi *lõpma* (nii *ÕS*-s). Tõenäoline on, et vorme *lõpeb*, *lõpevad* ei ole mitte teadlikult tuletatud infinitiivist *lõpma*, vaid et siin on lihtsalt tegu tüüpide segimine kuga. Sisekaolisi vorme soovitas *ÕS* I, kuna *ÕS* II-s on mõlemad kujud toodud samaväärseina, esimesi pooldavad ka keeleuenduslased (vt. näit. *Looritsa grammatika* lk. 80 ja *Joh. Aavik*, Eesti verb, lkd. 7. ja 13.).

B. Infinitiivid ja partitsiivid.

VM-s esinevad vormid *kõneleda* (4) ja *kõneldes* (3), seega kahe- sugune esindus. *ÕS* I andis *kõneleda*, *kõneledes* ja *kõnelda*, *kõneldes*. kuna *ÕS* II-s on ainult viimased kujud. Kahesugune esindus on ka: *mõeldagi* (1), *mõelnud* (2), *öelda* (4), aga samas ka *mõtelda*, *ütelda* I (7). *ÕS* annab mõlemad kujud.

Üldiselt esinevad kujud *annud* (1), *kannud* (2), pro *andnud*, *kandnud*. *ÕS* II lubab mõlemaid kujusid, kuna soovitamaks on tunnistatud viimased kujud, mida aga siin pole arvesse võetud. Muide esineb *nud*-partitsiip ikka *nud*-kujulisena, mitte *nd*-lisena. Seega ei ole see uuendus vastuvõtmist leidnud, mis ka arusaadav, sest oli ju see kuni viimase ajani ametliku õigekeelsuse poolt lubamatuks tunnistatud.

Tähelepandavad on järgmised vigaseiks tunnistatud vormid: *alganud, tõmbanud* (2); *algades* 1 (7); *algatud* 1 (7) pro *alatud*, vrd. siiski ka *alates, alanud* (2).

C. Muudest konjugatsioonivormidest.

Kaudses kõneviisis tarvitatakse niihästi *vat-lõpulist* kui ka *da-infiitiivilist* vormi: *tõrjuvat, lõövet* (4); *ei vastavat* (2), sealsamas *ei olla*; „*tasuks saada ta*“ (2). Grammatikud soovivad teatavasti tarvitada ainult *vat*-kuju, kuna kõnekeeles on üldisem *-da*. Tingivas kõneviisis esineb isikulõppude ärajätmist, näit. „*kui nad ... oleks lasknud*“ (3), „*nagu oleks pealinnalased*“ (7).

Märgitagu: *usutakse* (2) pro *ustakse* (ÖS); *nõuetavad* (7) pro *nõutavad* (ÖS) on pärit kõnekeelest; *laskis* (4), *lasksin* (4), seega mitte *lasin, lasi*, nagu sageli kõnes ja kirjaski. Siin on käidud ÖS-u järele. *Sattuvad* (4), *lakas* (4) pro *satuvad, lakkas* on märgitud juba ortograafia all; siin märgitagu, et *sattuvad* on tõenäoliselt konjugatsiooni tüübi segimine *lahkuma* tüübiga, nagu seda laialt kõnekeeles esineb.

Loomulikult puuduvad VM-s uuendused nagu *saajakse, kirjutin, olnuksin* j. t.

3. Komparatsioon.

Komparatiivi esindus VM-s vastab üldpruugile.

Superlatiivis esineb üldisemalt *kõige* abil moodustus, kuid selle kõrval on üksikuis kirjutisis tarvitusel ka *i-superlatiiv*: *parimat* 1 (8), *tähtsaim* 3 (5), *suurim* 4 (1); vrd. *kõige lühem* (2), *kõige paremad*. Tähelepandav on, et esineb rida *i-superlatiivi* väärmoodustisi, mis näitab, et ei tunta selle moodustamisviisi, näit. *väärtuslikuim* 3 (5), *vaneim* 3 (5), *pareimas* 1 (4). See on analoogiline nähtus *i-mitmuse* tarvitusele, kus samuti väärforme esineb. Seega näeme, et ajalehekeelde on tungimas sellinegi kunstlik ja raske uuendus, nagu *i-superlatiiv*, kuigi üldisemalt püsitakse traditsionaalsel *kõige*-moodustusel. See on seletatav sellega, et *i-superlatiiv* on nüüd tunnustatud kõigi keeleteadlaste ja ÖS II-se poolt ning on laialt tarvitusel kirjanduses.

4. Kokkuvõtteks.

Kokku võttes VM keele morfoloogilise külje üldesindus vastab ühiskeele pruugile, kuid kirjakeele normiga võrreldes leiame hulga vigaseid vorme. Esineb rida raskemaid vigu, eriti deklinatsiooni alal, näit. *korterisi, paljuid, mootore, otstarbet, algades*. Peale selle esineb hulk vorme, mis on kõnekeeles üldised ja sageli kirjaski, kuid mis ÖS-u või grammatikate poolt on lubamatuks tunnistatud, kuigi need rasked vead ei ole (*liigete, väiksed, kohvi, öösel, kellegile, jookstud, annud, ei olla, nad oleks* j. t.). Siiski tuleks märkida mõnda erandit, näit. *meetrit, laskis* j. t. Morfoloogilisist uuendusist on täielikult läbi lõõnud ainult üks silmapaistvam, s. o. *pudeleid* pro *pudelikid*. Selle kõrval esineb *i-mitmus* ja *i-superlatiiv* ainult üksikuis kirjutisis, kuna üldisemalt valitseb vanem traditsionaalne pruuk. Seejuures esineb sageli väärmoodustisi (*sooveist, vaneim*), mis näitab, et ei ole jälgitud ÖS-u ja grammatikate vorme ning juhiseid sel alal.

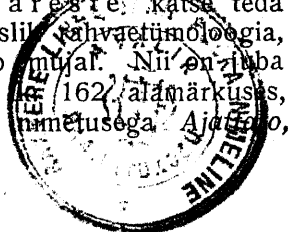
(Järgneb.)

V. E. Poissman.

Eesti sõna *äiätär* ja feminiinsed lõpp- tunnused.

Wiedemann'i sõnaraamatust leiame lõunaeesti sõna 'äiätär G. äiätäri (d) = *aiatar*, in der jetzigen Vorstellung = *kuradi emä, juuda tütar*,' kuna teisendi *aiatar* kohta loeme seal- samas teisal: '*aiatar*, G. *aiatari* (*äiätär*, *äi*, wahrscheinlich das finn. *Äijätär*, Name einer Gottheit), davon *aiatari-hein* Ackerscabiöse (*Scabiosa arvensis* L.), vielleicht auch ver- wechselt mit *äia-terad* (s. d.)'. Näeme siis, et Wiede- man n n mitte ainult ei esita seda sõna, vaid katsub teda ka seletada, ühendades tema lõunaeesti vandesõnaga *äi* (vrd. *äi tedä teed* 'weiss der Teufel' jne.) üheltpoolt ja tuletusõpi- liselt asetades tema rinnu sm. sõnaga *Äijätär*, nii siis pidades teda ilmsesti feminiinse *tar-*, *tär-* suffiksiga (< lühenenud omakorda sõnašt *tütär*) tuletatuks. Täiesti samale seisu- kohale asub Saareste EK 1929, lk. 97, alam. 1, kus ta toob omalt poolt täiendeid allakirjutanu „Keelekultuuris I“ ilmunud kirjutisele „Naissugu tuletuslõpu jälgi läänemere- soome keelis“, milles olen käsitlenud ms. *-tar* ∞ *-tär* suf- fiksit läänemeresoomes ilma eesti rahvakeelest näiteid too- mata ja üldsegi seda eestis puhtvõõrapäraseks (nimelt soo- mest laenatuks) pidades. Saareste tähendab: „Suffiks *-tar* ∞ *-tär* puhul on autoril eesti rahvakeelne esindus jää- nud silmapaari vahele,“ ning toob siis a i n u k e s e k s lisanduseks selle kõnesoleva *äiätär*'i. Allakirjutanu arvates on eestis olnud algsoomest pärituna ainult üks feminiinne tuletuslõpp (nimelt *-ik*, vrd. *rootsik* = rootsi naine, *lätik* = läti naine), Saareste edasiuurimise tulemused viivad sinna välja, et neid on algsoomes olnud kaks, nimelt peale lõpu *-ik(ko)* ka *-tar* ∞ *-tär*. Üheainsa *äiätär* sõna näiline „avas- tamine“ on siis toonud allakirjutanu väitesse tarvilise kor- rektsiooni.

Kuid kõnesoleva näiliselt tähtsa lisandi esitamine on olnud võimalik selletõttu, et Saarestel endal on midagi kahe silma vahele jäänud, mis nende ridade kirjutajat sundis naissugu tuletuslõppude käsitlemise ajal kui ka sunnib nüüdki *äiätär*'i lahus hoidma *tar*-tuletuslõpulisist sõnadest. Nimelt tahab Wiedemann-Saareste, kaise teda ühendada sõnaga *äi*, *äio* olla teaduslik etümoloogia, kuna sõna tõeline etümoloogia peitub mujal. Nii on juba Setälä FUF II, lkd. 161—2, eriti 162, alamärkuses, ühendanud tema sm. mütoloogilise nimetusoga *Ajattalo*,

Ajattara 'pellex venefica: aliis satyrus': „Ein entsprechendes wort giebt es auch im est.: estS *äijätär*, welches nach Hurt (Beitr. zur Kenntnis estn. Sagen u. Ueberlieferungen, Schriften d. Gel. Estn. Ges. 2, p. 9) noch heut zu tage im Kirchspiel Pölve bisweilen als kräftiges schimpf- und fluchwort vorkommt, bedeutet nach der alten überlieferung 'mutter des teufels' oder auch 'tochter des J u u d a s'. Dasselbe wort hat man in den pflanzennamen estN *aijatar* *hein*, estS *äijätäri hain* '*scabiosa arvensis* L.'" Kõnealuses sõnas nii siis on *a*-vokalism algupärane (*aia*-), kuna *ä*-lisus (*äiä*-) lõunaestis peaks seletuma rahvaetümoloogilise nõjumisega vandesõnale *äio* (viimase etümoloogiast vt. allakirjutanu *o*-dem., lk. 31). Järjekult siis peaks olema teaduslik rahvaetümoloogia ka *S a a r e s t e*' märkus siiakuuluva taimenime (*aiatar*-*hein*) kohta, et see 'on oma *-tari* poolest nähtavasti kuidagi ühenduses sõnaga *tera* (vrd. *äiaterad* = *äiestud* = = *äiakad* = *eiakad* jne. Kornrade (*Githago Segetum Desf.*): puht-rahvaetümoloogiliselt on võidud võõras *-tari* ümber tõlgendada *tera*:ks).

Aiatar sõna kaugem etümoloogia ise pole tänini veel lõplikult selge: on peetud teda baltipoolseks laenuks (nii nimelt *M i k k o l a* — vt. *S e t ä l ä*' main. kirj. FUF II 161—, kes on originaalina esitanud leedu sõna *aitwaras* 'der alp, der fliegende drache, der nach dem volksglauben schätze bringt', samuti *K r o h n*, Suom. run. usk. 252), *K. K r o h n* Vir. 1918, lkd. 32—3 peab algkujuks koguni germaanipärase *A(a)tsaro* (sm. läänemurdeis oleks sest loomulikult arenenud *Aattaro*) ja *Ajatar*, *Ajattaro* kujundeid idasooime *tar*-suffiksi alalt pärinevaiks, *T h. K o r s c h* (FUF XII lkd. 150—3) otsib sm. *Ajattara* algjuuri koguni pärsia ja türgi murdeist. Üks aga näikse olevat kindel: selle sm. sõna ja eesti *aiatar*'i ühtekuuluvus (kuna *K r o h n*'i oletatav *aatt* < *aats*- tüvi kõige vähem äratav usaldust sõna levimist kuni eestini silmas pidades), ja sellepärast pole allakirjutanal midagi „silmapaari vahele jäänud“, kui ta selles sõnas ei näinud *tar*-tuletist. Viimane tuletuslõpp, lühenenud *tütär* sõnast, on spetsiaalselt idasooime-karjala oma, ta pole genuiinne läänesooime murdeis, saati siis veel eestis (kuni mingisuguseid üllatavaid uudistõendisi, *tõelisi* lisandeid allakirjutanu artiklis avaldatud andmeile, üles ei kerki eesti murdeaidast).

Peale selle pikema joonealusmärguse esitab *S a a r e s t e* samas kõnealuses kirjutises allakirjutanu täiendamise sooviga veel kolm näidet feminiinsuffiksiks kujunemas oleva *-a*-

lõpu kohta sõnus *abikaasa* 'die Ehegattin', *koka* 'Köchin', *sõbra* 'Freundin'. Et need tõeliselt oleksid kindlamalt ainult naissoo kohta tarvitavad keelendid, selleks pole esitatud mingisuguseid siduvaid tõestisi, isegi mitte *abikaasa* sõna kohta, kuigi S. katsub juba vanemas kirjakeeles oletamisi leida sugudevahe-tegemist sõnus *abikaas* (? maskul.) ja *abikaasa* (? fem.). Allakirjutanu teada sõna *koka* on olnud tarvitusel meie sõjaväeosades nimelt mees-koka, „supikatlamehe“ kohta — muidugi ei ole see sõna siis feminiinne. Või kui *poeg* sõna kõrval meelituseks tarvitatakse *poja*, kas siis teeb *a*-lõpp selle naissooliseks? Samuti ei saa meelitussõna *kulla* tarvitada ainult naiste kohta, kuigi vahest *sageda* *mini* teda tarvitatakse naiste kui meeste kohta sel lihtsal põhjusel, et naistemeelitlemine igapäevases elus on enam moes kui meestemeelitelu. Samasugust meelitussõnatüüpi on ka kolm kõnesolevat sõna, nad on ainult loomulikult naiste kohta *enam* tarvitavad kui meeste kohta, ja sellega põhjustub nende näiline ainufeminiinsus. Pikemalt seda laadi genitiivtüveüldistumisega meelitussõnaliiki pole põhjust siinkohal selgitada, kuna põhimõttelisemalt neid olen käsitlenud teoses „*oi-dem.*“ lkd. 35—6 (*kuku, poja, pääsu, ute, velju* jne., rohked isikunimed nagu *Aadu, Leenu* j. t.). Arvatavasti esialgu jätkub sealkohal öeldust ka kõnesoleva kolme „feminiinumsõna“ iseloomustamiseks puhtatüübiliste meelitussõnadena. Selle tüübi edasiarenemine feminiinum-sõnaliigiks pole nii siis teoreetiliselt sugugi võimatu (ka *-ik*-lõpp on algselt deminutiivne, sekundaarselt aga ka feminiinumsuffiksiks kujunenud), et aga siin tegelikult juba asi oleks nii, jääme uskuma, kui näeme siduvamaid tõestisi.

Indoeuroopa feminiinse *a*-lõpu (vrd. v. *дыръ—нодыръ, цыпыръ—цыпыра*) kaasatõmbamine kõnesoleva eesti sõnatüübi seletamiseks, nagu teeb Saareste, pole kuidagi tarvilik.

Julius Mägiste.

Eelnevale

vastuseks lühidalt:

Kirjutise autor ülal soovib näha *abikaasa, koka* ja *sõbra* feminiinsuse kohta siduvamaid tõestisi. Esimese puhul peaksid küllaldased olema meie kõigi (loodetavasti ka autori) muljed ühiskeelest (murretele, talurahva keelele ei näi sõnad *abikaas[a]*, *abielu*, *abielurikkumine* vist üldse omased olevat). Ja *koka* sõna olen lugematuul kordadel Harjumaal, põhjapoolsemal Läänemaal ja Tallinnas kuulnud ütlustes nagu: *saksad jäävad juba vaesemaks, meie mõisas kokk lasti lahti, asemele võeti koka* või *eks koka ole ikka odavam kui*

kokk, eks k ö k a t ole ikka odavam pidada kui kokka. Sõna *sõbra* 'sõbranna' olen, nagu öeldud, kuulnud harva, m. s. Tartu naisüliõpilaste ringkondades, kuid igatahes mitte afektiivse sõnana, vaid neutraalselt. Väita, et vähemalt *abikaasa* ja *koka* oleksid meelitussõnad, tähendaks silmi täiesti kinni pigistada reaololude, nende sõnade tegelikkude stiiliväärtuste ees: ei tule vist ühelegi pähe oma abikaasat meelitada säärase ametliku, kaine ja kohmakagi nimetusega kui *abikaasa* ja kõigiti võõrastav oleks, kui nimelt naiskokad (mitte muud naisteinijad) mõisades, restoranides jm. oleksid oma ümbruskonnas erilise armu- ja hellituse alused. Kõnesoleva kolme feminiinse sõna kohta puuduvad meil seni raamatulised tõestised (vastandina muudele feminiintüüpidele, mida kirjanduses varemalt küllalt on käsitletud), nõnda mõistan siis dr. Mägiste kahtlusi nende puhul.

A. S-te.

18. IV 30.

Vastumärkuseks hr. J. V. Veski' avaldistele.

(vt. EK-1929, lkd. 109—110 ja 189—190)

Ilmsed vasturääkivused ning ekslikud väited hr. Veski' kirjutistes sunnivad mind veel kord sõna võtma.

1. Ei ole mul põhjust omaks võtta mõtteid, mida hr. Veski mulle tahab omistada, pidades minu õiendavaid vastuseletusi julguse puudumise avaldusteks. Viimane etteheide võiks küll pigemini maksev olla hr. Veski kohta, kes sõandab väita, nagu poleks ta kunagi tahtnud asendada sõnakuju *algul* sõnaga *alul*, kuna seda tõendab ometi terve rida ümberlükkamatuid fakte: kõige pealt hr. Veski enda keelised avaldised — tarvitan hr. Veski terminoloogiat — prof. A. Saareste' artikli puhul „Algul ja alul“ (vt. „Eesti Kirjandus“ 1927, lkd. 284—286. Kõige veenvamaks tõenduseks on aga hr. Veski poolt toimetatav „Eesti Õig.-Sõn.“, kus sõnakujule *algul* pole isegi vähem-soovitava keelendina (nurksulgudes) eluõigust antud — nii siis, täielik viga! Sellele seisukohale vaidles vastu A. Saareste juba enne „E. Õig.-Sõn.“ II tr. I jao trükist ilmumist (vt. „Eesti Keel“ 1924, lkd. 110—111), näidates säärase „uuenduse“ mõttetut ja mittevastavust ei kirjakeele senisele pruugile ega ka ühelegi clava keele murdele — kuid „E. Õig.-Sõn.“ autor ei reageerinud sellele. Alles Eesti Kirjanduse Seltsi Keeletoimkond oma koosolekul 21. dets. 1928 seadis *algul* õigused jälle jalule, kohustades „E. Õig.-Sõn.“ toimetajat mahutama selle sõna „E. Õig.-Sõn.-sse“ paralleelkujuna¹.

Kui väheusutav see ka ei ole, peab ometi sedastama, et hr. Veski on nähtavasti kõik ülalesitatud faktid unustanud. Kahjuks pole

¹ Kuivõrd hra Veski seda E. K. S. Keeletoimkonna otsust respektierib, näitab muidugi tulevik; sõnade *haampalk* ja *hangeldama* fikseerimisel pole näit. Keeletoimk. otsust arvesse võetud, millele ma juba eelmises kirjutises tähelepanu juhtisin.

ta aga vaevaks võtnud oma „vana mälu värskendada“ küllalt kättõr-
saadava materjaliga (näit. „E. Õig.-Sõn.“), vaid on heaks arvanud
tarvitada minu aadressil väljendusi (vt. EK 1929, lk. 190, rida 3), mis
— rääkimata juba nende sihilikkusest — pole üldse lubatavad aka-
deemilise teadusliku ajakirja veergudel; „Eesti Keeles“ igatahes pole
seni säherdust „stiili“ harrastatud.

2. Jääb täiesti mõistatuslikuks, missugusesse „morfoloogia alal
juba fikseerunud raamkonda“ mahub sg. part. *kilot*. Vähemalt hr.
Veski ise pole suutnud seda „raamkonda“ leiutada. E. Muugi „Eesti
Keeleõpetuses“ avaldatud juhised, samuti ka hr. Veski väited E. K. S.
Keeletoimk. koosolekul 21. XII 1928 ei pidanud lähemal vaatlusel
paika (vt. EK 1929, lkd. 106 ja 107); hr. Veski hilisemat seletust (vt.
EK 1929, lk. 110), nagu oleks *kilot* tekkinud eelnenud pikavärtelisest
kujust *kiilot* (!) ei saa aga üldse tõsiselt võtta.

Mis puutub meie kirja- ja kõnekeeles esinevate *kilot* ja *põrssad*
protsendilisse vahekorda, siis otsustaks statistika selle küsimuse kaht-
lemata *põrssad* kasuks; nagu eelmises kirjutises mainitud, olen mina
isiklikult leidnud sõnakuju *kilot* ainult ühes kooligrammatikas (pea-
legi figureerub selle tiitellehe tagaküljel märkus, et raamatu keele-
liseks korrektoriks on olnud lektor J. V. Veski), elavas kõnekeeles
aga mitte kõrdagi.

3. Mispärast pean sõnakujusid *Toru't*, *peret*, *kõnet*, *Marit* luba-
tavaiks, *kilot* aga mitte, sellele küsimusele leiab hr. Veski vastuse
minu esimese kirjutise algul (lk. 106).

4. Lõpuks paar sõna isiklikus asjas. Pole ma iialgi hr. Veski
keelelist tegevust „aina hukka mõistnud“, pole ma ka kunagi kaits-
nud enda isiklikku kodukeelt „kõige temas leiduva maksva vormis-
tikuga“, juba sellepärast mitte, et olen nii oma lapse- kui ka noor-
mehe-põlve veetnud mitmesuguseis asupaigus, seega vastu võttes
mitme murde sugemeid; seepärast pole mul põhjust eriliselt eelistada
ühtki murret teistest. Olen täie tunnustusega jälginud seda rasket
ning põhjapanevat tööd, mida on teinud ja praegugi jätkab hr. Veski
meie keele korraldamisel, iseäranis „E. Õig.-Sõn.“ II trüki koosta-
misel; kui ma olen oma keeleliste venete leisukohalt mõnel korral
arvustavalt sõna võtnud mõne „E. Õig.-Sõn.-s“ fikseeritud sõnakuju
kohta, siis ei tarvitseks hr. Veski'l sellepärast pahanduda, sest ka
kõige ideaalsemas töös võib esineda üksikuid vähemaid või suure-
maid vääratusi, miks ei peaks siis puudusi leiduma ka säärases
monumentaalses teoses nagu E. Õig.-Sõn.-s, mille tähtsust ja autori-
teetsust ma ei eita¹.

E. Nurm.

¹ Et eelseisvad hr. E. Nurm'e read ei kuulu enam niipalju keele-
liste nähtuste arutamisse kui südametunnistusse, vastuväitleja pealegi
aina kordab oma insinuatsoone minu suhtes, mina aga neid omiks
seisukohtadeks ei ole pidanud ega pea, siis ei leidu kõnealuseis küsi-
musis paraku ühist keelt edasiseks sõnavõtmiseks. Asjasse puutuvad
arvamised olen avaldanud EK 1929, lkd. 109—110 ja lkd. 189—190,
samuti EKirj. 1927, lkd. 285—286 (vrd. ka J. Mägiste, EKirj. 1928,
lkd. 654—655).

Sellega loeb toimetus poleemika lõpetatuks.

Ülevaade Akadeemilise Emakeele Seltsi 10. tegevusaastast 1929.

1. Seltsi koosolekud.

Selts on pidanud 1929. aastal 6 koosolekut (eelmisel a. 6), neist 2 peakoosolekut, 1 korraline, teine erakorraline. Koosolekuil on esitatud 8 isikult 13 ettekannet (eelmisel a. 10 isikult 11 ettekannet). Esinejaiks on olnud 3 ülikooli õppejõudu 8 ettekandega, 1 ülikooli lõpetanu, 3 üliõpilast ja 1 isik väljastpoolt seltsi kokku 5 ettekandega (eelm. a. 1 ülik. õppejõud ja 8 üliõpilast). Eelmise aastaga võrreldes on nii siis üliõpilaste asemel esinenud enamasti ülikooli õppejõud.

Ettekanded olid järgmised:

Õpet. A. Kask, Ülevaade kohanimedele fikseerimise toimekoostööst (vt. AES-i koosolekuteateid EK 1929, lk. 123).

Üliõp. O. Kukkur, Ideoloogiliste ja fonoloogiliste murdeainete suhted (vt. AES-i koosolekuteateid EK 1929, lk. 125).

Prof. J. Mägiste, Etümoloogilisi märkmeid (vt. EK 1929, lk. 8).

Prof. J. Mägiste, Murdekogumisest Soomes ja meil (vt. AES-i koosolekuteateid EK 1929, lk. 124).

Prof. J. Mägiste, Hilisemaid vene laenusid soome idamurdeis (vt. AES-i koosolekuteateid EK 1930, lk. 45).

Hr. A. Nei, *-nt* ekstsessiiv ehk kentütlev kääne (vt. EK 1930, lk. 12 ja ka koosolekuteateid EK 1929, lk. 122).

Üliõp. V. Poissman, Meie ajalehekeelest (vt. EK 1930, lk. 18).

Prof. A. Saareste, Vanemate eestikeelsete trükkeoste uudisleidudest (vt. EK 1929, lk. 57).

Prof. A. Saareste, Hilisdiftongite küsimusest eestis (vt. EK 1929, lk. 1).

Prof. A. Saareste, Seltside ja asutiste, kirjanduslikkude orgaanide ja vaimuteoste mitmesõnaliste nimetuste suure ja väikese algustähe reegel (vt. EK 1929, lk. 85).

Prof. A. Saareste, Ühest vahendist murdeainestikku publitseerida (vt. AES-i koosolekuteateid EK 1929, lk. 124).

Üliõp. E. Trinkman, *Ja* või *ning*? (vt. EK 1929, lk. 101 ja vaidlusi AES-i koosolekuteadetes EK 1930, lk. 42).

Lekt. J. V. Veski, Sidesõnade *ja* ja *ning* asjus (vt. EK 1929, lk. 104 ja AES-i koosolekuteateid EK 1930, lk. 42).

Keeleteaduslikku iseloomu kannavad 4 ettekannet, murdeuurimisele on osutatud rohkem tähelepanu 3 ettekandega ja kõige enam on käsitletud tegeliku keelekorralduse küsimusi — kuues ettekandes.

Murdeuurimise küsimuste käsitlemisele sügisesel erakorralisel peakoosolekul järgnes Murdetoimekoonna uue kodukorra vastuvõtmine (vt. EK 1929, lk. 127) ja selle alusel Murdetoimekoonna reorganiseerimine, kusjuures see sai 5-liikmeliseks, koosnevaks 3-est keele- ja kahest rahvateadlasest.

Tegeliku keelekorralduse küsimused, näit. uus kentütlev kääne, ajalehekeele ning sidesõnade *ja* ja *ning* küsimused tekitasid elavaid vaidlusi, kuid kindlaid otsuseid üldkoosolekuil keelelisel asjus vastu ei võetud.

Erakorralisest sündmusist tuleb nimetada dr. O. Kalda valimist Ak. Emakeele Seltsi auliikmeks möödunud aastakoosolekul.

Koosolekuist osavõtjaid on olnud arvuliselt liikmeid 10—38, külalisi 7—14, üldiselt 21—52 inimest. Keskmise osavõtjate arvu ühe koosoleku kohta tuleb 21 liiget ja 11 külalist, kokku keskmiselt 32 inimest.

2. Juhatusese tegevus.

Juhatus on pidanud 1929. kalendriaasta jooksul 15 koosolekut (eelm. a. 14). Neil on arutatud küsimusi 140 punkti (eelm. a. 128).

Suur osa juhatusese tööst on kulunud õigekeelsusküsimuste lahendamisele enamasti muudelt asutistelt tulnud järelepärimistel. Esikohal seisab siin kohanimede ja nende tüüpide õigekirjutuse fikseerimine, mis suurelt osalt esitatud lõplikuks otsustamiseks „Eesti asulate üldnimestiku“ redigeerimise toimkonna poolt, mille tööst võttis AES-i juhatus osa 2 esindajaga (J. V. Veski ja A. Kask).

Nimetatud toimikond jõudis oma kaua kestnud tööga läinud aastal lõpule. Peale kohanimede fikseeriti kindel kord seltside ja asutiste, kirjandusliikude organite ja vaimuteoste mitmesõnaliste nimetuste suure ja väikese algustähe tarvitamise kohta, mis avaldatud „E. Keele“ I. a. (nr. 3—4). Peale selle on vastatud terve rida üksikküsimusi.

Keeleteaduse oskussõnade väljatöötamiseks on valitud viieliikmeline komisjon. Eesti ajalehtede poole on juhatus pöördunud üleskutsega, et nad korraldaksid endi väljaannetele keelelise eelkorrektuuri.

Rohkesti on olnud tegemist kirjastusliikude küsimustega. Ajakirja „Eesti Keele“ väljaandmine on jätkunud teatavate reformidega. Nii on sisu tasapinna tõstmiseks kõrgendatud honorari. Uudisena on avatud ka „Eesti Keele“ üksiknumbrite müük. Aastakäiguga ühes on ilmunud prof. A. Saareste toimetatud „Eesti kirjakeele vanemate mälestiste“ II osast 4 poognat (eelm. a. 5). Viimase kolme poognaga uuel aastal lõpeb nende väljaandmine. II vihu suurus saaks seega 12 pg., kuna I osa oli 10 pg. 1930. aastaks on otsustatud ajakirja suurusst vähendada 16 trükipoognalt 12 poognale (256 lk. asemel 192 lk.), kusjuures ilmuks 8 nr. asemel 6 nr. à 32 lk., ja ühtlasi alandada tellimishinda 2 kroonile aastas. On otsustatud Seltsi kirjastusel välja anda 800 eks. prof. J. Mägiste raamatut „Eestipäraseid isikunimesid“, mis ilmus uuel aastal. On kaalutud soome kirjastiku jätkamise küsimust. On otsustatud osa võtta eesti keele bibliograafia osa toimetamisest Õpet. E. Seltsi Eesti bibl. aastaraamatus. On lõpule jõudmas ideoloogilise (mõistelise) sõnastiku käsikiri. Soome-eesti sõnaraamat on korduvalt olnud juhatusese koosolekute päevakorras, kus on püütud teid leida selle väljaandmise kiirustamiseks. Tema trükkimist on jätkatud.

Leviku suhtes on laiendatud väljaannete vahetust välis- ja kodumaaliste asutistega ja ajakirja hinnata saatmist. Kohapeal seltsi väljaannete müügil antakse hinnaalandust liikmetele 20%, mitteliikmetele üliõpilastele 10%, raamatukogudele ja koolidele 15%. AES on astunud Akad. Kooperatiivi liikmeks.

Läinud aasta algul kuulutati välja Emakeele Seltsi auhinna-töö (vt. EK 1928, lk. 149). Määratud tähtjaks 15. det. 1929 töid ei esitatud. Rootsi arhiividest eesti keeleliste mälestiste otsimiseks on määratud toetus Akad. Kirj. Ühingu ja Ak. Emakeele Seltsi ühisele stipendiaadile (üliõp. Salme Soosaar'ele), kes käesoleval semestril kavatses selleks välja sõita.

Murdeuurimistöid on jätkatud, milleks on antud toetusi toimkonna ettepanekute ja juhatus otsuste järele. Juhatus töötas välja MToimkonna ja selle töö reorganiseerimiseks MT kodukorra muutmissettepanekud, mis peakoosolekul ühel häälel kinnitati. On kerkinud päevakorrale eesti keelettajate küsimus, mille ilmutamise ka juhatus põhimõtteliselt on jaatavalt otsustanud, et selle abil murdeainestikku kättesaadavaks teha (Murdeuur. tööst lähemalt vt. siins., lk. 39).

Hõimuasjade edendamisel on toimetatud seltsi kaudu Liivi Haridusseltsile harilikku toetust (250 kr. aastas). On muretsetud Piirimaade Kultuurkapitalilt ja Kultuurkap. Valitsuse osast alalist stipendiumi ühele ingeri üliõpilasele (A. Angerja'le) ingeri sõnaraamatu lõpetamiseks. Emakeele Seltsi stipendiumiga viibis suvel Soomes end täiendamas üliõp. Ed. Roos.

Seltsil on olnud oma esindajad Fenno-Ugria asutises ja esindaja Kultuurkapitali Kirjanduse Sihtkapitali valitsuses, samuti Tartu Ülikooli humanitaarsete akadeemiliste ühingute vahelises toimkonnas, mis loodud nende organisatsioonide koostöö huvides. On ka tehtud eeltöid seltsi usaldusmeeste võrgu loomiseks Eestis.

Toetajaliikmeilt on püütud lubatud summasid kätte saada. On pöördutud ka pankade poole toetuse palvega, mis vahel ka tulemusi on andnud. Suuremaid toetusi on selts saanud Kultuurkap. Valitsuse osast, Haridusministeeriumilt ja Tartu Ülikoolilt.

Juhatus on 1929. kalendriaasta jooksul seltsi vastu võtnud 15 uut liiget. Liikmete üldarv on praegu (aastakoosoleku ajal 23. II 30) 59 (eelms. a. 73).

Juhatuses koosseisus läinud aastal pole olnud mingeid muudatusi. Juhatuseliikmete vahel olid ametid jaotatud järgmiselt:

Esimees prof. Saareste, abi prof. Mägiste.

Sekretär üliõp. Trinkman, abi üliõp. Mihkla.

Laekahoidja õpet. Nurm, abi õpet. Kask.

Ametita liige lektor Joh. V. Veski.

E. Trinkman, AES-i sekretär 1929.

Nimede-eestistamise Toimkonna 1929. a. aruanne.

Pearõhk on pandud nimede-eestistamise propagandale. Iseäranis elavalt on võetud sõna ajakirjanduses nii Toimkonna liikmete kui ka asjahuviliste poolt. Mainida tuleks prof. J. Mägiste (Päevalehes), saadikute K. Pusta ja dr. O. Kalda (Päevalehes ja Postimehes), üliõp. G. Ränga (Üliõpilaslehes), õp. J. Ainelo (Päevalehes) ja dr. A. Orase kirjutisi ajalehis, samuti nimetada Akad. Nimede-eestistamise Toimkonna üleskutseid ajalehis 24. veebruari puhul (kuigi mõned ajalehed seda üleskutset ei avaldanud). See sünnitas teatava elevuse, mida kavatseti jätkata sel teel, et otsiti võimalust välja anda oma häälekandjat, sest üldse on raske selleks ajakirjanduses ruumi saada. On pöördunud läbirääkimisi „Üliõpilaslehega“, et välja anda oma erinumber, milleks on astutud ka kõnelusse teatavate autoritega vastavate artiklite asjus.

Akad. Nimede-eestistamise Toimkonna õhutusel korraldati traditsiooniline nimede-muutmine 1. mai puhul, mille eel oli kihutuskoosolek Üliõpilasmajas (võeti akadeemilisest perest 16 lubadust nime-eestistamiseks).

Nimede-eestistamise Talituse kaudu on 22 perekonnanime muudetud 1929. a. Suur osa neist on vöörapärased, aga on ka inetuid eestikeelseid (Tutso, Luhakooder jne.). Üldse on 1929. a. Riigikohutus otsustatud 49 perekonnanime muutmist (jaatavalt), kokku 1920.—1929. a. muudetud 524 perekonnanime.

Aasta lõpul ilmus prof. J. Mägiste sulest eestipärase ristinimede kogu.

J. Ainely.

Nimede-eestist. Toimk. juhataja.

H. Jänes.

Sekretär.

Murdetoimkonna 1929. a. aruanne.

Möödunud aastal on püütud täiendada, süvendada ja otstarbekohasemalt korraldada Murdetoimkonna tegevust. Järgnegu siin lühike ülevaade toimkonna tööst.

Eelmiste aastate murdeuurimistöö jätkamiseks on AES möödunudki suvel saatnud stipendiaate maale murdeainestikku koguma.

Kogutud ainestiku lõplikult Murdetoimkonnale on esitanud 14 (9 nais- ja 5 mees-) stipendiaati järgmistest kihelkondadest:

1. Arike, Juhan — Vaivarast,
2. Blum, Marta — Jõhvist ja Lüganusest,
3. Kukkur, Osvald — Ridalast,
4. Lepp, Leida — Saarest,
5. Lillimägi, Keete — Varblast,
6. Metsamärt, Voldemar — Simunast,
7. Ots, Meeta — Viru-Jaagupist,
8. Paas, Elfriide — Pühalepast ja Rõigist,
9. Soosaar, Salme — Häädemeestelt,
10. Tanning, Salme — Pärnu-Jaagupist,
11. Tikk, Eduard — Raplast,
12. Tomson, Richard — Märjamaalt,
13. Unt-Kann, Leida — Põlvast,
14. Zupsman, Helene — Karusest.

Suvel töötanud ja ainestiku ainult osaliselt seltsile loovutanud on stipendiaadid: Hõlpus, Elsa — Räpinast, Kõrv, Aliide — Viru-Jaagupist ja Soo-Puusepp, Marta — Hallistest.

Lisaks nendele on eelmiste aastate stipendiaatidest seltsile murdematerjale esitanud Kilk, Ida — Põlvast ja Seim, Helene — Häädemeestelt.

Üldse on seega AES saanud 1929. aruandeaastal murdeainestikku 19-ilt stipendiaadilt 18-st kihelkonnast. Töötanud on stipendiaadid esitatud ainestiku kogumisel kokku umbes 17,5 kuud. Üle ühe kuu on neist töötanud 3, teised on töötanud kas kuu või alla selle.

Uurimisaladest on selgi aastal olnud esiplaanil sõnavaralise ainestiku kogumine. On jätkatud Wiedemann'i järele küsitlemist 6-st kihelkonnast: Hallistest, Häädemeestelt, Karusest, Märjamaalt, Põl-

vast ja Viru-Jaagupist. Neist on käesoleval aastal tööga lõpule jõutud 2-s kihelkonnas: Häädemeestel ja Põlvas. Saadud on ühtekokku sõnavaralisi sedeleid Häädemeestelt — 12.455, Põlvast 10.550.

Peale töö jätkamise seni küsitlemat alal on möödunud aastal pööratud eriti tähelepanu ka seniste puudulikkude kogude täiendamisele ja ümbertöötamisele. Nii on möödunud suvel juba kõige puudulikumad sõnavara osad paarist kihelkonnast (Vaivara, Rõigi) uuesti täiendavalt läbi küsitatud.

Arvestades ka eelmistel aastatel kogutud ja möödunud aastal loovutatud materjale on AES-i sõnavaralistesse kogudesse tulnud lisaks Wiedemanni järele kogutud sõnasedeleid umbes 17.350. Läbi on käsitletud selle juures Wiedemannist 2373 veergu.

Lisasõnastikkude järele küsitledes on saadud umbes 4000 sedelit. Haruldasemaid sõnu ja muid sõnavaralisi teateid on kogutud 2300.

Eriti tuleb siinjuures mainida katset sõnavara kogumistööd süvendada ideoloogilise küsitlusmeetodi abil. Möödunud suvel küsitles stipendiaat Osvald Kukkur Ridala kihelkonnas ideoloogiliselt peamiselt mere- ja rannaellu puutuvat sõnavara, kasutades seejuures küsitlusvahendiks prof. A. Saareste poolelioleva mõistelise sõnastiku materjale. Tulemuste seisukohalt tuleb pidada seda katset täiesti kordaläinuks. Sel teel on kogutud umbes 1500 sedelit väärtuslikku murdeainestikku.

Üldiselt on seega AES-i sõnavaralised kogud möödunud aastal täienenud 25.200 sedeli võrra. Kui siia juurde arvata ka 600 kogutud kohanime (Varblast), siis tõuseb möödunud aastal kogutud sedelite üldarv 25.800-ni (eelm. a. 30.500).

Tegevust on jätkatud ka AES-i teistel murdeuurimisaladel. Nii on koostatud täielisi (konsonantism ja vokalism) häälikuloolisi ülevaateid 10-st kihelkonnast (eelm. a. 3 kih-st), saadud sel teel 1200 lk. häälikuloolist ainekku. Samuti on jätkunud ka murdetekstide kogumine. Kuuldelisi murdetekste on kogutud 14-st kihelkonnast, kokku 333 lk. (eelm. a. 163). Fonograafilisi tekste on saadud 9 rulli.

Väärtuselt on tööd eelmiste aastatega võrreldes märksa paranenud, mis suuremalt osalt on tingitud stipendiaatide kogemuste suurenemisest. Täiesti nõrgad tööd puuduvad; enamus töist on kaunis head.

Üldiselt on seega senise 8-aastase töö kestel küsitlemine esialgselt lõpetatud järgmises 20-s kih-s: lisaks, Jämajas, Järva-Madises, Karulas, Koerus, Kolga-Jaanis, Kihelkonnal, Kuusalus, Puhjas, Põltsamaal, Põlvas, Rõigis, Rõuges, Sangastes, Tarvastus, Toris, Vaivaras, Vastseliinas, Viru-Nigulas ja Häädemeestel. Teistest kihelkondadest on seni küsitletud: Valjalast 93%, Märjamaalt 92,8%, Ristilt 85%, Karusest 78%, Viru-Jaagupist 74%, Hallistest 72,5%, Tormast 72%, Juurust 32,1%, Setust 20,5%, Tõstamaalt 12,6%. Kogu kavatsatud hulgast on seega küsitletud 87,7% (kui mitte arvestada tarviliisi järelkogumisi ja kogude täiendamisi koha peal).

Edasi tuleks siin märkida, et AES on möödunud aastal püüdnud asuda materjalide kogumise kõrval ka nende süstematiseerimisele, korraldamisele ja tarvitamiskõlvuliseks tegemisele. Nii on kõik AES-i kohanimede kogud järjestatud ja vastavalt täiendatud. Sõnavaralistest kogudest on ligi pooled samuti kontrollitud, õigesse tähes- tikulisse järjekorda asetatud ja otsimissõnadega varustatud. Ka muud murdeainestikku on püütud otstarbekohaselt korraldada. Teoksil on praegu ülevaatlik kihelkondade kaart, millel oleksid märgitud murdeainestiku kogumiskohad, kogutud ainekku laad ja ka kogu-

mise kestvus. Töötanud on sel alal üliõp. Richard T o m s o n (alates 1928. a. lõpust) ja üliõp. Linda H a m m e r m a n n (alates 1929. a. lõpust). Kulused on olnud Murdetoimkonnal kassa aruande järele 2416 krooni.

Lõpuks ei saa siin mainimata jätta ka Murdetoimkonna sisemist tegevust ja muudatusi selle koosseisus.

Juba mineval aastakoosolekul avaldati soovi, et Murdetoimkonda reorganiseeritaks ja selle koosseisu suurendataks. Seda küsimust kaaludes otsustas AES-i juhatus vastavalt ümber töötada ja täiendada senist Murdetoimkonna kodukorda. AES-i erakorralisel peakoosolekul 13. okt. 1929 võeti vastu uus täiendatud kodukord, mille põhjal ühtlasi ka Murdetoimkonna koosseis on suurenenud 5 liikmeni. Samal koosolekul valiti uue Murdetoimkonna juhatajaks prof. A. Saareste, liikmeteks prof. J. Mägiste, mag. F. Leinbock, õpet. A. Kask ja üliõp. G. Ränk.

Murdetoimkonna esimesel koosolekul valiti toimkonna abijuhatajaks J. Mägiste ja sekretäriks A. Kask. Toimkond on seni pidanud 5 üld- ja kaks juhatusekoosolekut. Koosolekuil on harutletud väga mitmesuguseid toimkonna ellu puutuvaid küsimusi, nagu murdekogude hindamine, toimkonna sisemine töökorraldus, edaspidine töö suund, materiaalse toetuse hankimine murdetööks jne.

Toimkond kavatses peale poolelioleva töö jätkamise ideoloogilist küsitlimest laiendada ja seks tarvilisi vahendeid soetada. Juba tuleval suvel kavatakse lisaks senisele Lääne kultuurpiirkonnale alustada ideoloogilist küsitlust Lõuna-Eesti kagu (Võru) kultuurialal ja Põhja-Eesti kirdeosas, lootes nii saada mõningaid võimalikult põhjalikke ja täielikke sõnavara kogusid. Ühtlasi püütakse ka stipendiaatide ettevalmistust tööks võimalust mööda tõsta (vastavas seminaris), et sellega saavutada materjalide suuremat usaldatavust. Era-toetuse saamiseks on otsustatud astuda ühendusse kultuuriliste organisatsioonidega, kelle huvipiirkonda kuulub ka murdeainestiku kogumine ja jälgimine vastaval alal.

Üldiselt näeme seega, et möödunud aastal on küllaltki intensiivselt töötatud nii murdeainestiku kogumise kui ka korraldamise alal. Kogus ses töös avaldub püüe uurimist süvendada ja viljakamaks muuta.

A. Kask.

AES-i Murdetoimkonna sekretär.

„Eesti Keele“ 1929. a. aruanne.

Ajakirjal oli kaastöölisi 1929. a. kokku 18 (23¹). Neist oli ülikooli õppejõude 5 (5), ülikooli lõpetanud 5 (5), üliõpilasi 6 (9), toimkondi 1 (2) ja muid kaastöölisi 1 (2).

Kirjutisi avaldati kokku 35 (39), nende seas murdetekste 6 (3). Peale selle ilmus kahes EK numbris esmakordsena kroonika osa (sisaldades kirjutisi ja lühemaid teateid kokku neljalt kaastööliselt). Endiselt on jätkatud ajakirja lisana „Eesti kirjakeele vanemate mälestiste“ ilmutamist, mida avaldati 1929. a. 4 (5) poognat. Ajakirja

¹ Sulgudes vastavad arvud eelmise aasta kohta.

trükiti 8 nr. à 600 eks., kokku 256 lk. Hinnata ja vahetuseksemplaridena saadeti mitmesugustele asutistele ja isikutele 52 (53) eks.

Ajakirja tellijate arv püsis umbkaudselt endisena.

B. Karro.

„Eesti Keele“ toimetuse sekretär.

Akad. Emakeele Seltsi koosolekuteateid.

Koosolek 10. nov. 1929.

Esimeses ettekandes „*ja* või *ning*?“ soovitab üliõp. E. Trinkman ära kaotada nende sidesõnade vahel tähenduslik vahetegemine ja selle asemel võimaldada nende vaheldamist stiili huvides. (Ettekanne lühendatult EK nr. 5—6 l. a.). Muuseas avaldab ettekandja kahetsust, et trükitud keeletes kirjutanduses nende vahet (nii kui mitmeid muidki keelekorralduse küsimusi) pole käsitletud, mistõttu vahetegemise tegelikud katsed on pidanud toetuma suusõnalistele kuuldustele ettekandes esitatud kujul. Lähtudes vahetegemise raskustest, mis ettekandes esitatud vahetegemisviisi juures pole just suur, asetab ta peamise vasturääkiva põhjenduse stiili alale (sellest artiklist), kuna pealegi *ja* ja *ning* kordamööda tarvitamine on palju kergem kui nende tähenduse järele korraldamine.

Tõenduseks vahetegemise puudumise ja stiililise vaheldumise kohta tegelikus kirjakeeles esitab T. näiteid kümnekonnalt autorilt (Tammsaare, Tuglas, Semper, Under, Visnapuu, Gailit, Kivikas, Rasmus Kangro-Pool, Kärner). Kui mõnelt autorilt (näit. Suits, Kitzberg, Hubel, Roht) esialgsel ja osalisel vaatlusel pole leitud sidesõna *ning*, siis ei tõenda see küll stiililist vaheldumist, kuid samuti ka mitte tähenduslikku korraldamist, vaid siin võiks (kui nii peaks olema nende kõigis töödes) konstateerida teadlikku ja tahtlikku ainult *ja* tarvitamist. Kui aga neil peaks kuski leiduma mõni *ning*, ja nimelt soovitatud eritähenduses (mida võiks selgitada nende toodangu põhjalik vaatlus), siis oleks see tõenduseks *ning* väljatõrjumisest tema kitsa tähenduse tõttu.

Kirjakeele esinduse kokkuvõttest näib, et tähenduslikku vahet ei tehta ja et suurem osa paremaid autoreist tarvitab sõnu *ja* — *ning* ainult stiililises vahelduses, mõni järjekindlalt (näit. Tuglas ja enamus), mõni viimast harva (Tammsaare ja Kivikas), kuna väiksem osa tarvitab nähtavasti ainult sidesõna *ja*.

Vaatluse põhjal näib, et esitatud ettepanek *ja* — *ning* korraldamisest stiili huvides oleks ühtlasi kooskõlas senise traditsiooni enamusega, kuna tähenduslik vahetegemine, millel vähe pinda, seisaks ainult lähedal *ning* täielisele väljatõrjumisele vähemuse juures.

Vastuväitvas ettekandes selgitab lektor J. V. Veski tähendusliku vahetegemise tähtsust endiste sünonüümide juures üldse ja sellega ühenduses ka *ja* — *ning* küsimuses. (Ettekanne kokkuvõtlikult EK nr. 5—6 l. a.). Hr. Veski nimetab muuseas, et meil tuleb see küsimus just selle tõttu esile, et meil on olemas kaks, teistes keeltes aga harilikult ainult üks vastav sidesõna. Meie kõige vanemas kirjakeeles esineb ainult *ning*. Hornung'ist peale tuli kaks sõna, kuna vahet hakati tegema ladina keele eeskujul. Vahepeal oli asi soigus, kuid praeguse keelekorralduse ajal on see uuesti üles ker-

kinud. Kahe sünonüümi puhul võime nüansseerida. Tegelikult olen püüdnud *ning* sõnale anda veidi laiemat tähendust, kui eelmises ettekandes nimetati, *ja* vast. lad. *et*, *ning* vast. lad. *atque* j. t., nii et *ning* ühendaks mitte ainult kaht sama, vaid ka kaht lähedast mõistet, väljendaks sidet tihedalt, kuna *ja* ühendaks lõdvalt. (Esitatakse näiteid.) Nii langeb ära väide, et *ning* oma kitsa tähenduse tõttu on välja surutud. Eelmises ettekandes esitatud näiteist langevad mitmed kokku niisuguse vahetegemisega.

Meil on aga praktilises keeletarvituses vähe selgitatud nende sidesõnade mõistelist külge, vahe on ähmane, ja üldsusele on see õieti alles lahtine küsimus, missugune tähendus neile kummalgi lõplikult anda. Niisuguses olukorras ei saa veel nõudagi selle järele käimist ega otsustada, kas see on läbi läinud või mitte. Muidu aga on vahetegemisel suured keelelised väärtused, kui see fikseeritakse.

Ettekannetele järgnevad elavad läbirääkimised.

Prof. J. Mägiste: Oleks huvitav tähele panna ka *ja* — *ning* esindust rahvakeeles: näit. meil läänes räägitakse enamasti *ning*, idas peamiselt *ja*, vahepeal on segaesindus. Autorite juures võiks arvestada ka nende päritolu, mis võib olla mõjustanud nende keelt ses küsimuses.

Kahest nimetatud sidesõnast on *ning* vähem sobiv kui *ja* juba oma häälikulise koosseisu ja raske hääldamise pärast. Sellelt seisukohalt olekski soovitatav, et teda esineks vähem. Ja kui tähenduslikku vahet peetakse, siis tuleb teatav vaheldus juba iseenesest. Esitatud paari-kolme autori näited, pealegi kui pole läbi vaadatud nende terved teosed, pole veel küllaldaseks tõenduseks vahetegemise puudumisest. Võib-olla, et see on olemas.

Keelereeglid teevad harilikult isegi raskusi, aga kui siia taetakse juurde tuua veel mingeid stiilireegleid või -põhimõtteid, siis muutub asi veel keerulisemaks.

Pooldaksin tähenduslikku vahetegemist sellel tingimusel, kui siin jälle meil ei anta uut keelereeglit, mille kategoorilist täitmist hakatakse nõudma kodus ning koolis ja mille olemus siiski on nii ebamäärane, et tema järjekindel jälgimine võib õnnestuda esialgu ainult üksikuil kõige intelligentsemail keeletarvitajail.

Ning sidesõna kõrval võiks kirjakeel rahvakeele eeskujul senisest enam hakata kultiveerima asündetoni, sidumatut rinnastamist, lähedalt kokkukuuluvate mõistete puhul nagu *isa-ema*, *õed-vennad*, (*mis*) *puud-maad*¹ (*teil kokku puutuvad?*).

Üliõp. Trinkman: Võin täiesti pooldada üldist varjundamise põhimõtet, mis keele väljendusvõimalusi rikastab, kuid antud üksik-küsimuses leian, et siin see hea põhimõte toob enam kahju kui kasu.

Ehk ja *või* puhul on vahetegemine küll analoogiline: *ehk* oma kitsa tähendusega on kõrvale tõrjutud ja *või* esineb harilikult korduvalt. Kuid *või* ei esine kaugeltki nii sagedasti kui sidesõna *ja*, nii et pole erilist põhjust olla selle vahekorra vastu, pealegi kui see juba läbi läinud. Vahetegemine on siin kaunis lihtne.

¹ Kuna *isa ema* jne. pole siin mitte liitsõnad, tulevad sideskriipsud sõnade asündetoonse rinnastamise puhul muidugi ära jätta.

Hornung ja Virginius'ed hakkasid vahet tegema ladina keele eeskujul. Kr. J. Peterson'i piiritlet ei erine palju sellest ega praegusestki. Kuid teatavasti Ahrens'ist saadik loobuti ladina keele eeskujust, ning see on kestnud meie ajani. Viimane asjaolu pole muidugi oluline, kui asi ise peaks olema hea.

Hr. Veski' ettepanek sõna *ning* tarvitada ka kahe lähedase mõiste või tegevuse vahel ei laienda palju selle tähendust. Mõlemal korral võime selle *ning* (= *atque*) tõlkida sõnadega — ja ühtlasi. Ometi ladina keeles esineb *atque* sagedamalt kui *et*, pealegi kui temale juurde arvata veel muud variandid, ja kui *ning* täiesti vastaks ladina *atque*'le, siis tuleks meil vist *ning* esinema isegi tihedamalt kui *ja*.

Kui jääme endise vahetegemise püüde juurde (*ning* kahe sama mõiste vahel), jääb alles kvantiteediline tasakaalutus — stiili kahjuks. Vahetegemine on siis lihtne. Kui aga sellele lisandub laiem tähendus, muutub asi halvemaks. Vaheldus võib küll osalt, kuid vahetegemise raskuse, mida ettekandes nimetasin ainult mööda minnes, pean siis asetama esikohale. Kui vahetegemise piirid saavad nii ebamääraseks, teeb selle teostamine tõsiseid raskusi isegi õppinud stilistile, rääkimata veel teistest. Laiematelt ringidelt pole siis kunagi õiget tarvitamist loota. *Ja* — lõdvalt, *ning* — tihedalt, selle vahekorra üle on raske otsustada. Vähemalt iga kord peab pikemalt kaaluma.

Kui minu tsiteeritud näiteist mõnel autoril osa peaks sobima *ning* laiendatud tähendusele, teine osa mitte, siis on see ometi juhuslik kokkusattumus ja näitab, et autor ei ole teinud tähenduslikku vahet, vaid on kasutanud neid vaheldumisi. Rõhutasin eriti neid näiteid, kus *ning* on tarvitatud isegi kahe kaugema, ja kahe lähema mõiste ühendamisel.

Lõpuks kui on tulnud ilmsiks *ning* sõnale anda tahetav laiem tähendus kui seni harilikult kuulda oli, siis on see tõenduseks, kui võrd vajaline oleks keelekorralduse ja eriti varjundamise küsimuste üldteatavaks tegemine ja käsitlemine näit. keelises kirjanduses.

Prof. Mägiste'le minu poolt mingi stiilireegli hädaohtu pole karta. Minu ettepanek püüab *ja* — *ning* sidesõnu ainult vabastada reeglist, ja põhjusega, eriti veel siis, kui see tahab minna keerulisemaks.

Dots. V. Ernits: Oleks tarvilik, et korraldataks ankeet kirjanikkude vahel, kuidas autorid tunnevad enese juures olevat nende sidesõnade esinemise, kas tähenduslikus või stiililises vahekorras. Tööde järele on raske otsustada. Võime lähtuda kahest printsüübist, kas peab side olema ainult vormiline või sisuline. Viimasel korral saame lõpmatu arvu sidemeid. Keel ja hea stiil püüab ikka lihtsuse ja selguse poole, seepärast peaksime neid sidesõnu kasutama vormiliselt ja siis stiili huvides.

Mag. J. Aavik: Isiklikult olen tarvitanud ja soovitan kasutada *ning* alistuvate ja üksteisele lähedal seisvate sõnade vahel, näit. „kirjanikud *ning* kunstnikud ja teadlased *ning* õpetlased...“, „niisama ka „rikkad *ning* vaesed ja haritud *ning* harimatud“, kus paarid esinevad lähedases siduvuses kontrasti tõttu. Niisugune moodus ühendab mõlemad seisukohad, nii tähendusliku kui stiililise.

Omaval ajal sain hr. Veski' ettepanekust ka nii aru, et *ning* tuleks tarvitada ainult päris identsete mõistete vahel. Nüüd samuti rõõmustaval kombel kuulsin, et seda tahetakse võtta laiemalt. Minu ettepanekut võiks nimetada loogiliseks, kuna siis *ning* ühendab alistuvad rühmad. Selle vahetegemisega liitub stiililist vaheldust. Kus niisugune loogiline seisukord on kindel, saaks nii tarvitada, muidu ei saa seda väga kindlasti läbi viia.

Mag. E. Päss: Murdeis esineb *enge ja asemel*, mille esindust ja vahetorda ka võiks tähele panna. Sagedasti esineb *ning* vaimuliku kirjanduse mõjul. Statistika kirjandusest ei ütle palju, kuna otsused ja ettepanekud lähevad läbi väga pikkamööda.

Õpet. E. Schönberg: Täna on käsitletud ja — *ning* sidesõnu peamiselt sõnade ühendamisel, vähem lauses. Kui lauses järgnev mõte on kindlas ühenduses esimesega, siis võiks tarvitada *ning*. Vanem kirjandus tuleks läbi uurida, kas vahetegemise põhimõte oli seal läbi viidud. Ka murded tuleksid läbi uurida, eriti *ja ja ning* alade vahetegemist. Vahest seal on kujunenud mingi vahetegemine või hakatakse nüüd vahet tegema. Vanemate autorite juures õeldi vahetegemine olevat ladina keele alusel. Kuid seal võisid olla ka teised põhjused. Kus sidesõna korduvalt esineb lauses, peaks lubatav olema ka vaheldus. Siiski on soovitatav anda ka eritähendusi. Kui aga vahetegemine muutub liiga keeruliseks, satume raskuse hädaohtu. Arvan, et hr. Aavik'u ettepanek on hea: kui üks alistub teisele, siis *ning*, kui ei, siis *ja*. See ühendaks siis enesega ka stiililise põhimõtte.

Hr. Veski: Alistumise põhimõte on kitsas, pealegi näit. „kunstnikud ning kirjanikud“ kumbki ei alistu teisele. Samuti mõni tahab ühendada teatavaid sõnu ühte (loogilisse) rühma, teine ei taha. Vahe pole selge. Endine vahe oleks laiem ja selgem.

Koosoleku juhataja prof. Mägiste konstateerib, et sõnavõtjate enamus pooldab ikkagi tähenduslikku vahetegemist, kuid seejuures tahab tunnistada lubatavaks ka stiililise vaheldamise. Avaldab lootust, et ettekannetele järgneksid sõnavõtmised ajakirja veergudel, nii et avalikult tutvustataks, missugused eriseisukohad meil on olemas ses küsimuses.

Kolmandas ettekandes käsitleb prof. J. Mägiste „Hilisemaid vene laensõnu soome idamurdeis“ laenu-uurimise teooria seisukohalt, näidates, kuidas keeles enne olemasolevad sõnad ja lõpud mõjustavad laenatavate sõnade tüvede ja lõppude kuju. Kuna hilisemate laenude juures meil on võimalik iseäranis hõlpsasti selgitada mitmeidki nähtusi sel alal ja kuna samad laenamise seadused on alati olnud maksvad (juba aastatuhandeid), siis võime praeguste nähtuste selgitamise kaudu heita paremat valgust ka varasematele laenudele ja nende uurimise teooriale. Vanade laenude käsitlemisel otsitakse tavaliselt liiga täpselt originaalile vastavust, ei arvestata küllaldaselt neid rohkeid analoogiate ja mõjumiste võimalusi ning psühholoogilisi momente, mis originaali kuju täpsele kopeerimisele laenus risti vastu astuvad. Uuemais laenukihtides (näit. samuti muidugi ka eesti keele saksa laenudes) on need kõrvaltegurid ilmsed, sellepärast peab ka vanemate indoeuroopa laenude jälgimisel neid tänisest enam arvestama.

Väiksemaid märkusi laenutamise teooria kohta vahetavad dots. V. Ernits ja prof. Mägiste.

Koosolek 24. nov. 1929.

Ettekandes „Meie ajalehekeelest“ annab üliõp. V. Poissman süstemaatilise ülevaate analüüsi tulemustest „Vaba Maa“ keele kohta käesoleva aasta algul, võrreldes Õig.-sõnaraamatu nõuetega. (Ettekanne siinsamas, lk. 18).

Läbirääkimistel rõhutab prof. Saareste küsimuse tegelikkus tähtsust, kuna ajalehekeele puutuvad kokku kõige laiemad ringid. Oleks soovitatav, kui selgitataks ajalehekeele puuduste põhjusi.

Õpet. J. Ainelu: Hea on, et pika aja takka võeti käsile see küsimus, kuid oleks soovitatav, kui vaadeldaks ka kõiki teisi lehti, eriti Tartu oma. Praeguse olukorra juures on lääge lugeda ajalehti raskete keelevigade pärast. Lauseehituslikku külge võiks ka jälgida ja eriti ajalehetuusade keelt (näit. Tõnisson ja Anderkopp), kes harilikult ei luba endile keelest midagi rääkida. Korrektoritel pole õigust parandada peremehe keelt. Akadeemiline uurimus nende keele kohta oleks väga otstarbekohane.

Neiu Holberg: Mitmekesisus ajalehekeeles on oleneb autorite suurest arvust. Kuid ajalehe keeleline seisukord ei peaks olenema üksikuist kaastöölistest, vaid korrektorid peaksid vead parandama. Keelelised korrektorid on hooletud ja pole ka küllalt asjatundjad, sest iga ajalehes esinevad harilikult oma vead.

Hr. T. Karopun: Arvamine, et praeguse seisukorra juures on normeerimine võimalik, on vildak. Ajalehetöö organisatsiooni juures võivad kõige rohkem teha ladujad, kuna pole võimalik teha eelkorrekture nagu raamatu juures. Töö valmib suure kiirusega, kusjuures pole aega normeerimiseks. Järelkorrektuuri parandused jäävad sageli paberile, sest et pole aega parandada. Mõnikord väikse vea parandamisel tehakse sisse veel suurem viga (kuna loetakse ju masinaga, iga rida ühes tükis), seepärast jäävad vead, mis kuidagi võivad esineda, kindlasti parandamata. Ka personaal on väike.

Prof. Saareste: Välismaail on kiirus veel suurem, kuid ajalehtede keel on puhtam ja ühtlasem. Seal võib kaasa aidata küll suurem personaal. See väheldane personaal meil aga parandab isegi õigeid vorme valeks (näit. *summasid* asemele *summe*).

Hr. Karopun: Kui töö organiseeritaks nii, et oleks võimalik eelkorrekture, oleks asi parem. Kuuldavasti ainult ühel Tallinna ajalehel (Päevaleht) tehtavat eelkorrektuuri. Ilma selleta tuleb arvestada kümneid ja isegi sadasid autoreid, kellel igalühel oma kirjutusviis ja käekiri. Enne ladumist vaadatakse ainult pealiskaudselt kirjutiste sisu.

Hr. Ainelu: Hr. Karopun'i seletused käisid kiirteadete kohta. Ometi $\frac{3}{4}$ lehe sisust ei ole kiire iseloomuga. See materjal ootab sagedasti mitu nädalat. Nende artiklite keel on nähtavasti neist isikuist, kes määravad nad trükkki. Viimased peaksid keelt tundma. Nende hulgas pole keeleteadlasi. Vanemad tegelased pole keelemehed, nooremad on juhulised ja ajutised jõud, kes pole keelekõnnumustesse süvenenud. Peaks olema kestvamaid tegelasi.

Prof. Saareste' ettepanekul otsustatakse üksmeelselt, et Ak. Emakeele Selts pöörduks üleskutsega kõigi ajalehtede toimetuste poole, et nad korraldaksid endi väljaannetele eelkorrektuuri.

E. T.

Kroonika.

Lisateateid koiva ja lutsi maarahva uurimisloost.

Nagu teada, lätlased ei ole pööranud erilist tähelepanu Latvias asuvaile läänemere-soomlasile, s. o. liivlasile, koivalasile ja lutslasile. Liivlasist on veelgi mõningaid andmeid siin-seal trükitud allikais või käsikirjakogudes, ent otse imestama panev on teadmatust kahe eelnimetatud eesti hõimu kohta. Viimast ütlust ei saa siiski üldistada kogu läti haritlas- ja õpetlaskonna kohta, sest on mõningaid mehi, kes on tundnud huvi asja vastu ja pannud tallele üht-teist meie seisukohalt õige tähtsat ainekku. Lühikesel peatumisel Riia arhiivides puutus allakirjutatule silma paar siia kuuluvat asja, mis pakuvad huvi ka „Eesti Keele“ ringkonnile.

Enne kõike mainitagu tuntud läti bibliograafi ja raamatukogumehe J. Missinši käsikirja. J. Missinš on 1902(?) aastal võinud koha peal puutuda kokku koiva maarahvaga, mille tagajärjena on siis sündinud mõnekümneleheküljeline märkmete kogu. Käsikirjas on erilist rõhku pandud eesti kohanimedele maarahva küllis, mis võivad sisaldada palju huvitavat koiva rahva asustusloo kohta. Muudest nimedest on pandud paberile rida isikunimesid. Otseseist keelesugemeist nimetatagu lõpuks tähtsaim osa — liivi keele — liivu valoda sõnakogu. — Nagu teada, läti pool on peetud ja osalt praegugi peetakse koivalasi liivlaste jäänuseks. Sõnakogu võtab oma alla paarkümmed lehekülge kvardis. Maarahva sõnadele on lisatud ligi läti keelsed tõlked ja, kui on olnud võimalik, ka eesti kirjakeele vasteid (Wiedemanni järgi). Peale mainitu leidub käsikirjas veel mitmesuguseid usku-kombeid, ajalugu, rahvateadust jne. puudutavaid andmeid läti keeles ning üks mardi- ja üks pulmalaulu katkend eesti keeles. Kõik maarahva sõnad on pandud kirja tolaeagses (s. o. vana) läti ortograafias, mis asjaolu on tinginud mitmesuguseid ebatäpsusi transkriptsioonis; näiteks ei ole tehtud vahet *e* ja *ä* vahel, vaid mõlemad häälikud on antud edasi *e*-ga. Siiski näib, et kirjanija on taotlenud anda õigelt edasi kuulnud tundmatu keele sõnad.

Mainitagu lisaks mõned haruldasemad näiteist silma torkavad koiva maarahva murdejooned: *ü* näikse järjekindlalt olevat muutunud *u*-ks, kuna eelnev konsonant on siis palataliseeritud. Samuti on *õ* enamail juhtudel asendatud *u*-ga. — Säilinud *õ* on transkribeeritud *ew*-ga.

Kirjeldatud käsikiri on praegu J. Missinši isiklikus arhiivis eramandusena.

Lutsi maarahva vastu on tundnud huvi etnograaf K. Andermanis, kes paari aasta eest Latgalesse tehtud uurimisretkel muuseas on teinud täpse etnilise kaardi Pilda (e. Põlde) vallast, kus siis on enam-vähem täsmaliselt märgitud maarahva (K. A. sõnul „Setukesen“) küladki. Eri värvidega on tähendatud alad, kus maarahvas praegugi elab omakeelsena ja kus see on sulanud latgallasisse või venelasisse. Peale selle on K. Andermanis teinud ülevõtteid ja jooniseid maarahva elust-olust.

Kogu mainitud lutslaste kohta käiv ainek on talletatud Läti Haridusministeeriumi mälestiste Valitsuse (Piemineklu Valde) arhiivi.

K. Andermanise suusõnalisil andmeil maarahva mõju ümberkaudsete latgallaste rahvakunsti ja eriti rahvaarhitektuuri olevat õigegi tunduv. Nii J. Missinš kui K. Andermanis kavatsevad kord trükkis avaldada oma kogutud ainekud.

P. A.

Häälikumuutused ja antropoloogia.

Häälikumuutusi registreerida on vahest kergem kui rahuldavalt seletada nende muujuste põhjusi. Senist esijoones foneetilist ja psühholoogilist seletusviisi püüab tuntud hollandi teadlane Jac. van Ginneken „Zeker: vor een deel, terug naar August Schleicher!“ koguteoses „Donum Natalicium Schri-jnen“, Nijmegen-Utrecht, 1929, lk. 10—22 täiendada bioloogiliselega, suure osa häälikumuutusi ja paljude keelte erijooni tagasi viies teatavaile artikulatsioonibaasidele, mis ole-nevat rasside erinevast kõneorganite ehitusest. Pärandatav bioloogiline faktor otsustaks siis näit., kas teatavas keeles häälikumuutused annavad tulemuseks labiaal- või larüngaalhäälikuid. Siin juba tõuseb tugev kahtlus: murdeline labialisatsioon või delabialisatsioon ei või oleneda bioloogilisest faktorist. Täiesti võõrastab meid aga see, et leiame selles artiklis eesti keelt — net Lyflandsche Finsch — larüngaalse baasiga keelte hulgast, millise rühma tunnustena on muu seas loetletud: kõigi labiaalvokaalide delabialiseerumine; esimene silp nõrga-, teine silp tugevarõhuline; epenteetilisi eksplosiive silbi lõpul; $pt > ft > \gamma t$; $sl > gl$; $nt > \eta kt$; $lt > l\gamma t > let$; $is > igs > iks$; $-n > -\eta$; $w > g^w$. . .

Juba needki eksimused õigustavad meid kahelda selle artikli teistestki väidetes ja andmetes; suurim ettevaatus van Ginnekeni kõnesoleva kirjutise puhul oleks täiesti põhjendatud.

E. Kobolt.

Õtendus.

Hr. Kobolt on juhtinud tähelepanu eksitusele minu kirjutises läti laensõnust eestis (EK 1929, lk. 180), kus olen jätnud lohakuses kahe silma vahele, et ülemsaksa *Runkel* esineb peedi tähenduses ka lätis: *runkulis*, auch *runkulbiete* 'Die Runkelrübe' (ME). *Runkul*-kujulisena esineb see sõna aga eestis individuaalsemalt ja üsna värske läti mõjus-tusena, kuna enam muis rajamurrakuis kodunenud on *rungul*-sõnakuju, mis võib olla vahest ka juba vanem laen.

O. Loorits.

EK Nr. 7—8, 1929 ilmunud E. Koboldi artiklis palume järgnevald vigu ja eksimusi parandada:

lk.	rida	on	peab olema
129	6 alt	üla-	ala- ja üla-
139	17 alt	pfane.	pfane, wefeue.
147	8 ülalt	tu ʒe emuth	tu ʒe nuth
158	9 alt	aštu[s]	afu[s]
167	18 alt	a, ä = a	u, ü = u

Eksimus on lk. 135. Siin on fuʒ = kuus, kuulub seega plka u püga-lasse ja tuleb lk. 160 kustutada.

Vastutav toimetaja: Albert Saareste.

Väljaandja: Akadeemiline Emakeele Selts.

Eesti Kirjastus-Ühisus „Postimehe“ trükk, Tartus. 22, V 1930.